

- **სამართლის თეორიის ფუნქციები და სამართლის მეცნიერების ფუნქციები**

განასხვავებენ სამართლის თეორიის ემპირიულ, ანალიტიკურ და ნორმატიულ ფუნქციებს:

- **ემპირიული**- შეისწავლის არა მარტო სამართლის ნორმებს, არამედ სამართლის სოციალურ როლს, ნორმების გავლენას ადამიანზე, მათ ეფექტიანობას, ფაქტობრივ მოქმედებას;
- **ანალიტიკური**- ანალიზებს სამართლის ნორმის სტრუქტურას, სამართლის ძირითად ცნებებს, სამართლის ფორმებს.
- **ნორმატიული**- შეისწავლის სამართლის მოქმედების საფუძვლებს, შეფარდების მეთოდებს, სამართლიანობისა და „მართალი სამართლის“ პრობლემებს.

სამართლის თეორიას მჭიდრო კავშირი აქვს იურიდიულ პრაქტიკასთან. „სწორი თეორია ყველაზე პრაქტიკულია“. სამართლის თეორია აყალიბებს სამართლის ნორმის ინტერპრეტაციისა და იურიდიული გადაწყვეტილების არგუმენტაციის ჩვევებს. მნიშვნელოვანია იურისტების ეთიკური შეხედულებები, სამართლებრივი აზოვნების კულტურა, სამართლებრივი სახელმწიფო, სამართლის მიერ სახელმწიფოს შებოჭვა...

- სოციალური სინამდვილისთვის დამახასიათებელმა დინამიზმმა სამართლის თეორიას **გზამკვლევისა და ორიენტირის ფუნქცია** შესძინა. პრობლემების თეორიულ გააზრებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ტრანსფორმაციის პროცესში მყოფი საზოგადოების განვითარებისთვის.
- **მეთოდოლოგიური ფუნქცია**- შეისწავლის კანონის ტექსტის წაკითხვისა და იურიდიული არგუმენტაციის მეთოდებს.

სამართლის მეცნიერება- შეისწავლის მართლწესრიგის არსსა და ფუნქციას, მისი ჩამოყალიბებისა და განვითარების ზოგად ტენდენციებს; განმარტავს კანონებს, ანალიზებს იურიდიულ პრაქტიკას.

ფუნქციები:

- იურისტების განათლება;
- თეორიული მიმდინარეობის და მოძღვრების ანალიზი;
- საკუთარი მოსაზრებების წმარყენება განვითარებისთვის.

სამართლის მეცნიერება პრაქტიკასთან მჭიდრო კავშირშია:მეცნიერიც და პრაქტიკოსი იურისტიც შემეცნების საერთო მეთოდებით მოქმედებენ. იურისტმა უნდა მოიცვას

კანონმდებლობა, სასამართლო პრაქტიკა და თეორია, რაც მას ეხმარება კონკრეტული შემთხვევის გადაწყვეტაში, კანონის სწორ შეფარდებაში.

- **სამართლის წმინდა თეორია და სამართლის პოლიტიკა**

კელზენი ცდილობდა სამართლის მეცნიერების გაწმენდას ყოველგვარი უცხო, „არაიურიდიული მინარევებისგან“. მისი თქმით, არსებობს მხოლოდ ერთი, პოზიტიური სამართალი. მისი თეორია არკვევს იმას, თუ როგორია სამართალი და არა იმას, თუ როგორი უნდა იყოს. შესაბამისად, იგი სამართალს მიჯნავს პოლიტიკისგან.

თეორია ანალიზებს ნამდვილ და არა იდეალურ „მართალ სამართალს“. სამართლის წმინდა თეორია პოზიტიური სამართლის მაქსიმალურად ზუსტი ანალიზია, რომელიც თავისუფალია ეთიკურ-პოლიტიკური და ღირებულებითი შეფასებებისგან.

კელზენის აზრით, სამართლის მოქმედების საფუძველი ძირითადი ნორმაა, რომელიც არ განსაზღვრავს ნორმის შინაარსს. ის არაა სამართლიანი ნორმა. ის მოითხოვს, რომ იძულება განხორციელდეს კონსტიტუციითა და მის შესაბამისად მიღებული ნორმების საფუძველზე.

ნორმის შინაარსს მთლიანად და სუბიექტურად განსაზღვრავს კანონმდებელი. კანონის შინაარსი განსხვავებულია სხვადასხვა ქვეყანასა თუ ეპოქაში, ამიტომ მისი საყოველთაო შინაარსი არ არსებობს და ის ვერ იქნება კვლევის ობიექტი.

არსებობს სამართლის პოზიტიური გაგების საწინააღმდეგო თეზისები:

- პოზიტივიზმი სამართალშემოქმედებაზე სახელმწიფოს სრული მონოპოლიაა, არ აღიარებს სახელმწიფომდე არსებულ ბუნებით და ჩეულებით სამართალს;
- პოზიტივიზმი გვერდს უვლის სამართლიანობას, რადგან სამართლებრივია ის ნორმაც, რომელიც არ ეწინააღმდეგება სამართლიანობის ან მორალის ელემენტარულ პრინციპებს;
- პოზიტივიზმს ნაკლებად აინტერესებს საზოგადოების მხრიდან სამართლის აღიარების ფაქტი.

იურიდიული პოზიტივიზმის წინააღმდეგ გამოთქმული **პრინციპების არგუმენტის** მიხედვით, მართლწესრიგი მოიცავს არა მარტო პოზიტიურ ნორმებს, არამედ საყოველთაო მნიშვნელობის მქონე პრინციპებსაც, რომლების სამართლის ნორის „გარეთ“ არსებობს.

გერმანელი ფილოსოფოსი რადბრუხი თვლიდა, რომ მთავარია დავა დასრულდეს, ვიდრე მას ჰქონდეს სამართლებრივი და მიზანშეწონილი დასასრული-ნორმა ყველთვის უნდა

დავიცვათ. ის შეიძლება მხოლოდ მაშინ არ შესრულდეს, როცა პოზიტიური სამართალი იმდენად უსამართლოა, რომ „არასწორმა სამართალმა“ სამართლიანობას უნდა „დაუთმოს“ (რადბრუხის ფორმულა).

სამართლის პოლიტიკა რადიკალურად განსხვავდება კელზენის შეხედულებისგან და ის აყალიბებს შეხედულებას იმაზე, თუ როგორი უნდა იყოს სამართალი მომავალში-de lege ferenda; განიხილავს ურთიერთობების გონივრული და მისაღები რეგულირების შესაძლებლობებს, აანალიზებს მორალს, სოციალურ სარგებლიანობას, საჯარო და კერძო ინტერესებს.

De lege lata- „მიღებული კანონის შესახებ“, მოიცავს სამართლის არსებულ მოქმედ სისტემას, ფაქტობრივ სამართალს, ანუ როგორც ის არის და ასევე კანონპროექტებს და უკვე ძალადაკარგულ ნორმებსაც.

• არის თუ არა იურისპრუდენცია მეცნიერება?

იქ, სადაც ორი იურისტი, სამი აზრია“. იურისპრუდენცია არ არის ზუსტი მეცნიერება, რადგან ერთ შეკითხვას შეიძლება ჰქონდეს რამდენიმე სამართლიანი და სწორი პასუხი. საჭიროა მიღებული გადაწყვეტილების იურიდიული არგუმენტაცია.

არისტოტელეს აზრით, იურისპრუდენცია ხელოვნება და გონიერება უფროა, ვიდრე მეცნიერება, რადგან მისი დაკვირვების ობიექტი მუდამ იცვლება.

იურისპრუდენციის მეცნიერულობას ეჭვქვეშ აყენებს პრუსიელი პროკურორის **კირხმანის მოსაზრება**, რომ კანონმდებლის სამად სამ უფლებამოსილ სიტყვას შეუძლია მაკულატურად აქციოს მთელი იურიდიული ბიბლიოთეკა. თუმცა ეს არ ამცირებს იურიდიული მეცნიერების როლს.

როცა სამართლის ნორმა ბუნდოვანია, სამართლის შემფარდებელი იურისტი სასამართლოს პრაქტიკას ეცნობა. თუ მსგავსი საკითხი არ ყოფილა, მაშინ ის სამეცნიერო ლიტერატურას ეცნობა, აყალიბებს საკუთარ შეხედულებებს.

განასხვავებენ საბუნებისმეტყველო და ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს: ანალიტიკური მეცნიერების საგანი წინასწარ მოცემული არაა, ის თვითონ აყალიბებს აქსიომებს. მას შეუძლია თეზისების პოზიტიურად დასაბუთება; საბუნებისმეტყველო მეცნიერება დაკავებულია ახსნით, ჰუმანიტარული-გაგებით. ჰერმენევტიკა- ტექსტის გაგების მეთოდებს ეწოდება. იურისპრუდენციაც ჰერმენევტიკული მეცნიერებაა.

იურისპრუდენციის მეცნიერების ტიპური ნიშნებია:

- შემეცნების ობიექტს ანალიზებს სისტემურად, განსაზღვრული მეთოდით;
- ობიექტურია;
- კვლევის შედეგი გადამოწმებადია;
- საკითხს უდგება ლოგიკურად და რაციონალურად;
- განასხვავებს ფაქტს, ვარაუდს, ფაქტის ანალიზსა და ნორმატიულ მსჯელობას.

იურისპრუდენცია განიხილება, როგორც:

- **ტექსტის (ჰერმენევტიკული) მეცნიერება**-შეისწავლის სამართლის ნორმას, სასამართლო გადაწყვეტილებებს, სამართლის შეფარდების სხვა აქტებს;
- **ნორმატიული მეცნიერება**- შეისწავლის ნორმებს. ნორმა აღწერს არა იმას, თუ რა „არის“, არამედ იმას, თუ როგორ „უნდა იყოს“-იგი ჯერარსული წინადადებაა.
- **სამართლის სოციოლოგია**-სწავლობს სოციალური სინამდვილის მოვლენებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ სამართალშემოქმედებაზე, სამართლის შეფარდების პროცესზე.

- **სამართლის პოზიტიური ცნება**

პოზიტიური ცნების თანახმად, სამართალი არის სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სავალდებულო წესების ერთობლიობა. პოზიტიური თეორია განასხვავებს სამართალს, როგორც ის „არის“ და როგორც „უნდა იყოს“. იგი მკაცრად გამოიჯნავს მორალსა და სამართალს-მორალურობა არ განსაზღვრავს არც სამართლის მოქმედებას და არც მის სავალდებულობას.

იურიდიული პოზიტივიზმის თანახმად, სამართლის ნორმის დამახასიათებელი ნიშნებია:

- ნორმა დადგენილია სათანადო უფლებამოსილების მქონე პოლიტიკური და სახელმწიფო ორგანოს მიერ;
- სამართლის ნორმა სოციალურად ქმედითია, რაც სახელმწიფოს მიერ გარანტირებულია. სამართლებრივია ნორმა, თუ მას მოსამართლეები და სახ.ორგანოები იყენებენ და შეუფარდებენ;

- სამართლის ნორმას, როგორც ქცევის სავალდებულო მოდელს, აღიარებენ როგორც სახ.ორგანოები, ასევე მოქალაქეები. სამართალს მიეკუთვნება საზოგადოებაში აღიარებული მორალური ნორმაც.

სამართლის ნორმატიული თეორია- სამართლის მოქმედების საფუძველს აყალიბებს სახელმწიფო ხელისუფლების სუვერენული ნება-სურვილი. თეორიას საფუძველი ჯონ ოსტინმა ჩაუყარა, ის წმინდა თეორიის მომხრეა.

(+კელზენის „წმინდა თეორია“+პრინციპების არგუმენტი+რადბრუხის ფორმულა)

- **ბუნებითი სამართლის ცნება**

ბუნებითი სამართალი უცვლელია დროსა და სივრცეში. მისი პრინციპები პოზიტიურ სამართალზე უფრო მაღლა დგას, ამიტომ მას ზეპოზიტიურ სამართალსაც უწოდებენ. ის

მორალისა და სამართლიანობის იდენტურია. ბუნებითი სამართლის წყარო შეიძლება იყოს ადამიანის ბუნება, ღვთის ნება და გონი. შესაბამისად, განასხვავებენ **ანთროპოლოგიურ, რელიგიურ და რაციონალურ ბუნებით სამართალს**.

ბუნებითი სამართალი მორალსა და სამართალს არ მიჯნავს. სამართალი, პოზიტიური ნორმების გარდა, მოიცავს მორალის პრინციპებს, რომელიც აფუძნებს და გარკვეულ ფარგლებში აქცევს პოზიტიურ სამართალს. მორალის გარკვეულ პრინციპებს აქვთ იურიდიული მოქმედების პრეტენზია. სამართალი არის ნორმათა წესრგი, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს მორალის პრინციპებს.

ამ ცნებასაც ჰყავს კრიტიკოსები-„**შეუძლებელია არსიდან გამომდინარეობდეს ჯერარსი**“. რა მოხდება, თუ მოსამართლის აზრით პოზიტიური სამართლის ნორმა არ შეესაბამება ბუნებით სამართალს? სამართლის ნორმა ინარჩუნებს იურიდიულად სავალდებულო ძალას მაშინაც, თუ ის მორალს ეწინააღმდეგება.

- **სამართლის ცნება და ნიშნები**

სამართალი კულტურული და ისტორიული მოვლენაა, დროსა და გარემოებებთან ერთად ცვალებადი. შესაბამისად, ცვალებადია მისი ცნებაც და სადავოა მისი შინაარსი. სამართლის ცნება ფილოსოფიის საქმეა.

სამართლის ცნებაზე ორგვარი შეხედულებაა:

- შინაარსობრივი ცნება-აქცენტი კეთდება სამართლის შინაარსზე, მის ღირებულებებზე (ულპიანე, აკვინელი, კანტი).

- სამართალი ადგენს საზოგადოდ „კარგ“ და „მისაღებ“ ქცევის წესს.
- სამართალი გამომდინარეობს ბუნებითი ან გონითი კანონიდან.
- სამართალი თანაბრად ზღუდავს თითოეულის თავისუფლებას.
- ფორმალური ცნება-აქცენტი კეთდება სამართლის ფორმალურ ნიშნებზე (კელზენი).

იურიდიული ხასიათისაა სახელმწიფო ხელისუფლების ყველა მოთხოვნა, რომელიც მიღებულია სათანადო წესების დაცვით, მიუხედავად მისი შინაარსისა.

შინაარსობრივი და ფორმალური აქცენტების გათვალისწინებით, გამოყოფენ:

- ბუნებით სამართალს [ius naturale]- „კარგი“ და „ცუდი“ ქცევის შეფასების მასშტაბები;
- პოზიტიურ სამართალს [ius positivum]- სოციალური ნორმების ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს ადამიანთა ქცევას საზოგადოებაში. ვიწრო გაგებით, სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სამართალია, გართო გაგებით, საზოგადოებაში მოქმედი ყველა ნორმა (ჩვეულებითი სამართალიც).

(+სამართლის პოზიტიური ცნება+წმინდა თეორია+ბუნებითი სამართლის ცნება)

სამართლის ნიშნები:

- სამართალი ადგენს ქცევის წესს ადამიანთა სოციალური თანაცხოვრების რეგულირების მიზნით;
- ვრცელდება საზოგადოების ყველა წევრზე;
- ახასიათებს მოქმედების პრეტენზიას;
- ახასიათებს იმპულსიტი განხორციელების შესაძლებლობა.

სამართლის ნიშნები

სამართლის ნიშნები:

- სამართალი ადგენს ქცევის წესს ადამიანთა სოციალური თანაცხოვრების რეგულირების მიზნით;
- ვრცელდება საზოგადოების ყველა წევრზე;
- ახასიათებს მოქმედების პრეტენზიას;

- ახასიათებს იძულებითი განხორციელების შესაძლებლობა.

სამართალი ჯერარსული მოვლენაა. ის ადგენს ქცევის სავალდებულო მოდელს. სწორედ ნორმატიულობა განასხვავებს სამართლის ნორმას ბუნების კანონებისგან. სამართლის ნორმა ნორმატიულია (პრესკრიპციული), ბუნების კანონი- დესკრიპციული (აღწერილობითი). ბუნების კანონი აღწერს მხოლოდ იმას, რაც ბუნებაში ხდება.

განსხვავება დესკრიპციულ და ნორმატიულ კანონებს შორის:

- **დესკრიპციული მსჯელობა-** შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ან მცდარი, ნორმატიული კი ყოველთვის შეფარდებითია. ის შეიძლება იყოს სამართლიანი, უსამართლო, მისაღები ან მიუღებელი... (მაგალითი, „ეს კარი ღიაა“)
- **ნორმატიული კანონი-** ლოგიკურად არ გამომდინარეობს ფაქტიდან, რადგან კანონმდებელი თვითონ წყვეტს, რომელი კანონია სასურველი. არსიდან ჯერარსი ვერ წარმოიქმნება.

ბუნების კანონის უარყოფა და ახლებურად ჩამოყალიბება შეიძლება, სამართლის ჯერარსული ნორმა კი ინარჩუნებს სავალდებულობას მისი დარღვევის შემთხვევაშიც.

სამართლის ნორმების უმეტესობა ზოგადაბსტრაქტულია, ვრცელდება ყველა ერთგვაროვან ურთიერთობაზე. თუმცა ზოგიერთი კანონით ერთეული შემთხვევების მოწესრიგებაც შეიძლება.

სამართალი სოციალური სინამდვილის მოვლენაცაა, საზოგადოებრივი რეალობა, ფაქტი.

რაც შეეხება სამართლის ადრესატებს, ისტორიულად სამართლის ნორმის ადრესატი შეიძლება ცხოველი და უსულო საგანიც ყოფილიყო (მათაც ისევე ასამართლებდნენ, როგორც ადამიანებს), დღეს კი მხოლოდ ადამიანია.

სამართლის ნორმა მიმართულია ადამიანის გარეგანი ქცევისკენ. მას ნაკლებად აინტერესებს პირის შინაგანი დამოკიდებულება სამართლის მიმართ. სამართალი დაინტერესებულია, რომ საზოგადოება პოზიტიურად იყოს განწყობილი მართლწესრიგის მიმართ, ასე ის უფრო ეფექტური იქნება.

სამართალი მიმართულია მომავლისკენ. ამით განსხვავდება ის ბუნების კანონისგან, რომელიც ადგენს, თუ როგორ „იქცეოდა“ ბუნება წარსულში.

სამართალი ჰეტერონომიულად სავალდებულოა: მისი ნორმის მოთხოვნა სურვილი ან რეკომენდაცია კი არა, შესასრულებლად სავალდებულო ქცევის წესია; ნორმა განსაზღვრულია სახელმწიფოს მიერ.

სამართლის ერთ-ერთი ნიშანი **იძულებაა**. სამართალს ძირითადად ნებაყოფლობით იცავენ, თუმცა ეს ნაწილობრივ იძულების შიშით აიხსნება.

სამართლის იძულება ხორციელდება **პროცედურული ფორმით**- მოსამართლე დამოუკიდებელი და ნეიტრალურია, ის გარემოებას მტკიცებულებებით აფასებს. პროცესი საქვეყნოა. გადაწყვეტილება წერილობით უნდა დადასტურდეს, მისი გადასინჯვა ზემდგომ სასამართლოში შეიძლება. სასამართლოში მოქმედებს შემდეგი პრინციპი: „ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს ბრალდებულის სასაგებლოდ“.

სამართალი არ არის მხოლოდ სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ნორმების ერთობლიობა. სახელმწიფომდეც არსებობდა ჩვეულებითი სამართალი (ინგლისი), მისგან დამოუკიდებლად არსებობს საეკლესიო და ბუნებითი სამართალიც.

• **სამართლის რეგულაციური ფუნქცია**

სამართალი არის არა თვითმიზანი, არამედ განსაზღვრული მიზნის მიღწევის საშუალება. ის არეგულირებს საზოგადოებრივ ურთიერთობებს და მოქმედებს მხოლოდ საზოგადოებაში. სამართლის რეგულაციური შესაძლებლობები ზღვარდადებულია სოციალური კანონზომიერებით. ასევე, საზოგადოება დამოკიდებულია სამართალზე. თუმცა, სამართალი არეგულირებს ურთიერთობების გარკვეულ ნაწილს, სხვა ურთიერთობები ავტონომიურად, იურიდიული ჩარევის გარეშე რეგულირდება (ჩვეულება, მორალი).

ორგანიზაციული ფუნქცია- სამართალი აყალიბებს სოციალური მართვის ნორმატიულ საფუძვლებს.

სოციალური მართვის ფუნქცია- გარკვეული მიმართულებით წარმართავს ურთიერთობაში მონაწილე სუბიექტების ქცევას.

სოციალური კონტროლის ფუნქცია- ინდივიდის ქცევამ არ უნდა დაარღვიოს საზოგადოებისა და სხვა ინდივიდების ინტერესები.

დაცვითი ფუნქცია- სამართალდარღვევაზე სათანადო რეაქციაა საჭირო, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა დაირღვევა. იურიდიული სანქციების მუქარით სამართალი იცავს საზოგადოებას-**რეპრესიული ფუნქცია**. სამართალს აქვს აგრეთვე **უსაფრთხოების და სოციალური ინტეგრაციის ფუნქციები**. ეს უკანასკნელი საზოგადოების წევრებს უყალიბებს ერთიანობის და სოციალური სოლიდარობის განცდას.

იძულება-სამართლებრივ იძულებას სახელმწიფო ორგანოები ახორციელებენ განსაზღვრული პროცედურის დაცვით. მორალური იძულება უზრუნველყოფილია საზოგადოებრივი ზეწოლის მექანიზმებით (ამორალური ქცევის დაგმობა).

- **წესრიგის ფუნქცია**

წესრიგი წესებისა და კანონების ერთიანობაა. სამართლით დადგენილი წესრიგი უნდა იყოს ცვალებადი, რადგან მხოლოდ მუდმივი სრულყოფის პროცესში მყოფი წესრიგია ოპტიმალური. წესრიგი არის მხოლოდ იქ, სადაც ადამიანი მოქმედებს ინდივიდუალური პასუხისმგებლობით. წესრიგი არ არის მხოლოდ იძულება. ის თავისუფლების და იძულების ნაზავია.

სამართალი ასრულებს **სოციალური მშვიდობის ფუნქციას**. მართლწესრიგის ფუნქციაა კონფლიქტის მშვიდობიანი მოწესრიგება, სამართლის მოთხოვნათა საფუძველზე და არა ძლიერის სასარგებლოდ. სამართალს აკისრია **კონფლიქტების პრევენციის ფუნქციაც**. მართლწესრიგი არის სახელმწიფოს პრეროგატივა და მის ერთიანობას სწორედ სახელმწიფოს ერთიანი ნება უზრუნველყოფს.

სამართლის უსაფრთხოება არის სამართლის ერთ-ერთი ფუნქცია. სამართლებრივი რეგულაცია უზრუნველყოფს სოციალურ ურთიერთობათა პროგნოზირებად ხასიათს. ნორმის ადრესატმა წინასწარ უნდა იცოდეს, რას მოითხოვს მისგან სამართლის ნორმა. სამართლებრივი უსაფრთხოება გამორიცხავს კანონსაწინააღმდეგო ქცევას - კანონი სავალდებულოა მოქალაქისთვისაც და სახელმწიფოსთვისაც.

სამართალი უნდა იყოს **სტაბილური**. კანონმდებლობის ხშირი ცვლილებისას ნორმის ადრესატებს უჭირთ წინასწარ განსაზღვრონ ქცევის სასურველი მასშტაბი, რაც უარყოფითად აისახება მართლწესრიგის საერთო მდგომარეობაზე.

სამართალი ასრულებს **კონსერვატორულ როლს**. სამართალი უზრუნველყოფს პოლიტიკური ხელისუფლების შეცვლას არჩევნების გზით, დემოკრატიულად, კანონიერად და მშვიდობიანად.

- **ანთროპოლოგიურ-პერსონალური ფუნქცია**

სამართლის **ანთროპოლოგიურ ფუნქციას** განსაზღვრავს ადამიანის არსება და მისი ეგზისტენციალური (საარსებო) მოთხოვნილებები. სამართალი იცავს პიროვნების სიცოცხლეს, ჯანმრთელობასა და ღირსებას.

სამართლის **პერსონალური ფუნქცია** ეხება სოციალური ურთიერთობის მონაწილე ინდივიდს, იცავს მის პირად ავტონომიას და ცხოვრების ინტიმურ სფეროებს სხვა ინსტიტუტების უკანონო ჩარევისგან.

თავისუფლება სამართლის ერთ-ერთი ფუნქციაა, სამართალი აწესებს არა აბსოლუტურ, არამედ ლიმიტირებულ თავისუფლებას.

თანამედროვე პერიოდში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება **ეკოლოგიურ ფუნქციას**, რადგან გარემოზე ადამიანის ზემოქმედების მასშტაბმა ისეთ კრიტიკულ ზღვარს მიაღწია, რომ

აუცილებელი გახდა მომავალი თაობების სასიცოცხლო ინტერესების სამართლებრივი დაცვა. თუ აქამდე სამართალი აწესრიგებდა ურთიერთობას მხოლოდ ერთი თაობის ადამიანებს შორის, თანამედროვე სამართალი არეგულირებს ადამიანის ურთიერთობას როგორც ბუნებასთან, ისე მომავალ თაობებთან.

- **სამართლის ნორმის ცნება და ნორმის ლოგიკური სტრუქტურა**

სამართალი შედგება მხოლოდ ნორმებისგან. მართლწესრიგი სამართლის ნორმათა ერთობლიობაა. ნორმა ნიშნავს ენობრივ ფორმით მოცემულ აზრობრივ სტრუქტურას. იგი **პრესკრიფციული წინადადებაა** და განსხვავდება დესკრიფციულისგან, რომელიც ყალიბდება არსით და ამბობს, რომ განსაზღვრული წინადადება მოხდა ან არ მოხდა.

დესკრიფციული არკვევს ფაქტზე მსჯელობა ჭეშმარიტია თუ მცდარი.

ნორმა ადგენს იმას, “რაც უნდა იყოს” და მის შინაარსს ჯერარსი აყალიბებს. სამართლის ნორმა **ჰიპოთეტური ჯერარსული წინადადებაა**.

სამართლის ნორმა **იმპერატიულია**. ნორმა ადგენს, რომ ქცევის მოდელი უნდა განხორციელდეს თუ არა. ნორმაში მოცემული ქცევის წესი არ არის დამოკიდებული მოთხოვნის მართებულებაზე, აქედან გამომდინარე, ნორმის შეუსრულებლობა არ ნიშნავს ნორმის მცდარობას.

დესკრიფციული წინადადება შესაძლოა იყოს ან მცდარი ან ჭეშმარიტი. ნორმა, როგორც პრესკრიფციული წინადადება, არ შეიძლება იყოს არც მცდარი, არც ჭეშმარიტი. ის შეიძლება იყოს სამართლიანი ან უსამართლო, მიზანშეუწონელი ან მიზანშეწონილი და ა.შ

ნორმა **ენობრივი ფორმით გამოხატული ჯერარსული წინადადებაა**, თუმცა არსებობს არაენობრივი ფორმებიც, მაგალითად გრაფიკულად მოცემული ნორმა (საგზაო ნიშნები).

სამართლის ნორმებს აქვთ განსხვავებული შინაარსი და საერთო სტრუქტურა. ნორმას აქვს :

1)დესკრიფციული ნაწილი - ის ფაქტობრივი ურთიერთობა, რომელიც ნებადართულია, აკრძალულია ან მოთხოვნილია.

2)ნორმატიული ნაწილი - რომელიც პირდაპირ ამბობს ეს ფაქტობრივი ურთიერთობა მოთხოვნილია, აკრძალული თუ ნებადართული.

ნორმატიული მოთხოვნა შეიძლება ჩამოყალიბდეს, როგორც მოთხოვნის აკრძალვის ან ნებართვის სახით:

მოთხოვნის ფორმა :

მაგ. კონსტიტუციის მე-6 მუხლი : “საქართველოს კონსტიტუცია სახელმწიფოს უზენაესი კანონია, ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას.”

ეს არის მკაფიოდ ფორმულირებული მოთხოვნა და უნდა განვიხილოთ, როგორც

ჯერარსული. ნორმატიული შინაარსი კანონის ტექსტში ხშირად არ არის მკაფიოდ (ექსპლიციტურად) გამოხატული, არამედ იმპლიციტურად გამომდინარეობს მისგან.

აკრძალვის ფორმა :

მაგ. კონსტიტუციის მე-2 მუხლი, რომელიც კრძალავს საქართველოს სახელმწიფო ტერიტორიის გასხვისებას. ეს ნორმა ერთმნიშვნელოვნად აკრძალვას ადგენს. შედარებით რთული სიტუაციაა სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში, სადაც შეიძლება არ იყოს ნახსენები სიტყვა “აკრძალული”, მაგრამ სისხლის სამართალი აწესებს სასჯელს აკრძალული ქმედებისთვის, და ამიტომ რაიმე ქმედების აკრძალვა ნორმის შინაარსიდან გამომდინარეობს.

ნებადართვის ფორმა :

მაგ. კონსტიტუციის 58-ე მუხლი, რომელიც პარლამენტის წევრებს ნებას რთავს გაერთიანდნენ ფრაქციაში. აქ ფრაქციაში გაერთიანება ნებაყოფილებითი ხასიათისაა, ნორმა არ კრძალავს მას და არც ამბობს, რომ ეს სავალდებულოა. დემოკრატიულ სახელმწიფოებში მოქმედებს პრინციპი : “ნებადართულია ყველაფერი ის, რაც არ არის აკრძალული.” ეს პრინციპი არ მოქმედებს საჯარო სამართალში, სადაც მხოლოდ ის არის ნებადართული, რაც კანონშია მოცემული.

სამართლის ნორმის სტრუქტურა შედგება :

- 1) ფაქტობრივი შედგენილობა
- 2) იურიდიული შედეგი

ფაქტობრივი შემადგენლობა განსაზღვრავს იურიდიული შედეგის წინაპირობებს, ის არსებობს განსაზღვრული და განუსაზღვრელი. **განსაზღვრული ფაქტობრივი შემადგენლობა** არ მოითხოვს განმარტებას, აინტერესებს რიცხვი, ზომა წონა. **განუსაზღვრელი** კი-პირიქით. განუსაზღვრელი ფაქტობრივი შემადგენლობა შეიძლება იყოს **დესკრიფციული და ნორმატიული**.

დესკრიფციული ფაქტობრივი შემადგენლობა შეეხება ობიექტს ან მის ნიშან-თვისებებს. მაგ სსკ-ს 149 მუხლი, რომელიც ამბობს, რომ უძრავ ქონებას განეკუთვნება მიწის ნაკვეთი, მასში არსებული წიაღისეულით, მასზე მდგარი შენობით.

ნორმატიული ფაქტობრივი შემადგენლობა მოითხოვს შეფასებას. მაგ სსკ-ს 54-ე მუხლი, როდესაც გარიგება ზნეობის ნორმებს ეწინააღმდეგება, ბათილია. აქ “ზნეობის” ცნება მოითხოვს შეფასებას.

ნორმის შემადგენლობა შეიძლება იყოს **კუმულაციური ან ალტერნატიული**.

კუმულაციური ნორმა : შემთხვევა, როცა იურიდიული შედეგი დგება რამდენიმე პირობის ერთდროულად დაკმაყოფილებით, ხასიათდება “და” კონსტრუქციით. მაგ: ქორწინებისთვის აუცილებელი პირობებია : ა) ორივე მხარის თანხმობა + ბ) საქორწინო ასაკი. იმისათვის, რომ შედგეს ქორწინება, ორივე პირობა უნდა შესრულდეს.

ალტერნატიული ნორმა : ხასიათდება “ან” კონსტრუქციით, მოიცავს ორ ან მეტ პირობას და ერთ-ერთის არსებობის შემთხვევაშიც დგება იურიდიული შედეგი.მაგ კანონი კარგავს ძალას:

ა)თუ ამის შესახებ უთითებს ახალი კანონი.

ბ)ახალი კანონი მოიცავს ძველით მოწესრიგებულ ურთიერთობას.

გ)აღარ არსებობს ურთიერთობა,რომელსაც აწესრიგებდა კანონი

დ)ძველი კანონი ეწინააღმდეგება ახალს.

აქედან ერთ-ერთის არსებობის შემთხვევაში მაინც დადგება იურიდიული შედეგი ანუ ამ კანონი დაკარგავს ძალას.

იურიდიული შედეგი, დგება როცა სახეზეა ნორმის ფაქტობრივი შემადგენლობა.

სისხლის სამართალში - დამნაშავეისთვის სასჯელის შეფარდება, სამოქალაქოში - ზიანის ანაზღაურება,საფასურის გადახდა.

იურიდიული შედეგი, ხშირადაა გამოხატული **სანქციით**. განასხვავებენ პოზიტიურ და ნეგატიურ სანქციებს. სანქციის უმრავლესობა **ნეგატიურია** ანუ იწვევს იურიდიულად არასასურველ შედეგებს. **პოზიტიური** კი - წამახალისებელია მართლზომიერი ქმედებისთვის.

- **სამართლის ნორმის ცნება და ნორმის სტრუქტურული შემადგენლობა**

სამართალი შედგება მხოლოდ ნორმებისგან. მართლწესრიგი სამართლის ნორმათა ერთობლიობაა. ნორმა ნიშნავს ენობრივ ფორმით მოცემულ აზრობრივ სტრუქტურას. იგი **პრესკრიფციული წინადადებაა** და განსხვავდება დესკრიფციულისგან, რომელიც ყალიბდება არსით და ამბობს, რომ განსაზღვრული წინადადება მოხდა ან არ მოხდა.

დესკრიფციული არკვევს ფაქტზე მსჯელობა ჭეშმარიტია თუ მცდარი.

ნორმა ადგენს იმას, “რაც უნდა იყოს” და მის შინაარსს ჯერარსი აყალიბებს. სამართლის ნორმა **ჰიპოთეტური ჯერარსული წინადადებაა**.

სამართლის ნორმა **იმპერატიულია**. ნორმა ადგენს, რომ ქცევის მოდელი უნდა განხორციელდეს თუ არა. ნორმაში მოცემული ქცევის წესი არ არის დამოკიდებული მოთხოვნის მართებულებაზე, აქედან გამომდინარე, ნორმის შეუსრულებლობა არ ნიშნავს ნორმის მცდარობას.

დესკრიფციული წინადადება შესაძლოა იყოს ან მცდარი ან ჭეშმარიტი. ნორმა,როგორც პრესკრიფციული წინადადება, არ შეიძლება იყოს არც მცდარი, არც ჭეშმარიტი.ის შეიძლება იყოს სამართლიანი ან უსამართლო, მიზანშეუწონელი ან მიზანშეწონილი და ა.შ

ნორმა **ენობრივი ფორმით გამოხატული** ჯერარსული წინადადებაა, თუმცა არსებობს არაენობრივი ფორმებიც, მაგალითად გრაფიკულად მოცემული ნორმა (საგზაო ნიშნები).

სამართლის ნორმის სტრუქტურა შედგება :

1)ფაქტობრივი შედგენილობა

2) იურიდიული შედეგი

ფაქტობრივი შემადგენლობა განსაზღვრავს იურიდიული შედეგის წინაპირობებს, ის არსებობს განსაზღვრული და განუსაზღვრელი. **განსაზღვრული ფაქტობრივი შემადგენლობა** არ მოითხოვს განმარტებას, აინტერესებს რიცხვი, ზომა წონა. **განუსაზღვრელი** კი-პირიქით. განუსაზღვრელი ფაქტობრივი შემადგენლობა შეიძლება იყოს **დესკრიფციული და ნორმატიული**.

დესკრიფციული ფაქტობრივი შემადგენლობა შეეხება ობიექტს ან მის ნიშან-თვისებებს. მაგ სსკ-ს 149 მუხლი, რომელიც ამბობს, რომ უძრავ ქონებას განეკუთვნება მიწის ნაკვეთი, მასში არსებული წიაღისეულით, მასზე მდგარი შენობით.

ნორმატიული ფაქტობრივი შემადგენლობა მოითხოვს შეფასებას. მაგ სსკ-ს 54-ე მუხლი, როდესაც გარიგება ზნეობის ნორმებს ეწინააღმდეგება, ბათილია. აქ “ზნეობის” ცნება მოითხოვს შეფასებას.

ნორმის შემადგენლობა შეიძლება იყოს **კუმულაციური ან ალტერნატიული**.

კუმულაციური ნორმა : შემთხვევა, როცა იურიდიული შედეგი დგება რამდენიმე პირობის ერთდროულად დაკმაყოფილებით, ხასიათდება “და” კონსტრუქციით. მაგ: ქორწინებისთვის აუცილებელი პირობებია : ა) ორივე მხარის თანხმობა + ბ) საქორწინო ასაკი.

იმისათვის, რომ შედგეს ქორწინება, ორივე პირობა უნდა შესრულდეს.

ალტერნატიული ნორმა : ხასიათდება “ან” კონსტრუქციით, მოიცავს ორ ან მეტ პირობას და ერთ-ერთის არსებობის შემთხვევაშიც დგება იურიდიული შედეგი. მაგ კანონი კარგავს ძალას:

ა) თუ ამის შესახებ უთითებს ახალი კანონი.

ბ) ახალი კანონი მოიცავს ძველით მოწესრიგებულ ურთიერთობას.

გ) აღარ არსებობს ურთიერთობა, რომელსაც აწესრიგებდა კანონი

დ) ძველი კანონი ეწინააღმდეგება ახალს.

აქედან ერთ-ერთის არსებობის შემთხვევაში მაინც დადგება იურიდიული შედეგი ანუ ამ კანონი დაკარგავს ძალას.

იურიდიული შედეგი, დგება როცა სახეზეა ნორმის ფაქტობრივი შემადგენლობა.

სისხლის სამართალში - დამნაშავეისთვის სასჯელის შეფარდება, სამოქალაქოში - ზიანის ანაზღაურება, საფასურის გადახდა.

იურიდიული შედეგი, ხშირადაა გამოხატული **სანქციით**. განასხვავებენ პოზიტიურ და ნეგატიურ სანქციებს. სანქციის უმრავლესობა **ნეგატიურია** ანუ იწვევს იურიდიულად არასასურველ შედეგებს. **პოზიტიური** კი - წამახალისებელია მართლზომიერი ქმედებისთვის.

ასევე არსებობს რეპრესიული, რესტიტუციული და პრევენციული სანქციები:

რეპრესიული- ანგარიშს უწევს დაზარალებულის სამართლიანობის გრძნობას და აღადგენს ნორმის დარღვევამდე არსებულ მდგომარეობას (რეკონსტრუქცია).

რესტიტუციული- ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება.

პრევენციული- სამართალდარღვევის თავიდან აცილება.

• სამართლის ნორმის ცნება და ნორმის სახეები

(^სამართლის ნორმის ცნება)

სამართლის ნორმის სახეები:

სამართლის ნორმა წარმოადგენს **სოციალური ნორმის** ერთ-ერთ სახეს. სამართლის გარდა, სოციალურ ნორმებს განეკუთვნება : მორალი,ჩვეულება მოდა და ა.შ

სოციალური ნორმა აწესრიგებს ურთიერთობას ინდივიდებს, ასევე ინდივიდებსა და სოციალურ ჯგუფს შორის.

ქართული სამართალი არ იცნობს **ტექნიკური** ნორმის ლეგალურ დეფინიციას. ტექნიკური ნორმის დამახასიათებელი ნიშნებია :

- 1)ტექნიკური ნორმა არის წერილობითი დოკუმენტი ამოცანის ტექნიკური გადაწყვეტის შესახებ.
 - 2)ტექნიკური ნორმების შემუშავებაში მონაწილეობენ დაინტერესებული პირები.
 - 3)ტექნიკური ნორმა ორიენტირებულია მაქსიმალურ კონსესუსზე.
 - 4)ტექნიკურ ნორმას ღებულობს განსაზღვრული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მქონე ორგანო.
 - 5)ტექნიკური ნორმა ხელმისაწვდომია საზოგადოებისთვის.
 - 6)ტექნიკური ნორმა ადგენს ზოგადი ან მრავალჯერადი გამოყენების წესს
 - 7)ტექნიკურ ნორმას იურიდიულ სავალდებულო ძალა არ აქვს.
 - 8)ტექნიკური ნორმა ეფუძნება მეცნიერების,ტექნიკის და პრაქტიკის გამოცდილებას.
- ტექნიკური ნორმა მოიცავს მომსახურების ტექნიკურ საფუძვლებს; უსაფრთხოების ღონისძიებებს, რომელიც ადამიანის სიცოცხლეს,ჯანმრთელობას ემსახურება და ა.შ

სამართლის ნორმები შეიძლება დაიყოს :

- 1)ნორმის ადრესატების
- 2)ნორმატიული მოქმედების ძალის მიხედვით.

ადრესატების მიხედვით განასხვავებენ **ინდივიდუალურ** ნორმებს,მიმართულს კონკრეტული პირის მიმართ; **ზოგად** ნორმებს, მიმართულს ინდივიდთა ჯგუფისაკენ.

უპირობო ნორმის შესრულება სავალდებულოა წინასწარი პირობის გარეშე,ნებისმიერ შემთხვევაში, **განპირობებული ნორმა** მოქმედებს მხოლოდ რაიმე პირობების არსებობისას,

ხასიათდება კონსტრუქციებით “თუ” – “მაშინ”.

დეფინიციური ნორმა, რომელიც მოქმედებს სხვა ნორმებთან კავშირში და ცალკე მას ძალა არ გააჩნია, იძლევა განმარტებას (კანონი ნივთის არსებით შემადგენელ ნაწილზე).

• სამართალი და ჩვეულება

სამართალიც და ჩვეულებაც, ნორმატიულად არეგულირებს სოციალურ ურთიერთობებს და მათ გააჩნიათ **საერთო ნიშნები**:

- 1)ორივეს აქვს ნორმატიული ხასიათი;
- 2)ჩვეულება სამართლის მსგავსად ჯერარსული წესრიგია;
- 3)ორივე არეგულირებს ადამიანთა შორის ურთიერთობებს;
- 4)სამართლისა და ჩვეულების რეგულაციის სფერო ადამიანის გარეგანი ქცევებია.

სამართალსა და ჩვეულებას შორის განსხვავებებია :

- 1)სამართალს ადგენს სახელმწიფო, ჩვეულებას სოციალური ჯგუფი.
- 2)ჩვეულება მოქმედებს შედარებით მცირერიცხოვან სოციალურ ერთობაში, მისი წევრთა რაოდენობა არ არის ზუსტად განსაზღვრული. სამართალი მოიცავს ფართო წრეს და ურთიერთობათა ფართო სპექტრს.
- 3)სამართლის ნორმისგან განსხვავებით, ჩვეულება ინდიფერენტულია ეთიკის მიმართ, ცუდი ჩვეულებაც ჩვეულებაა.
- 4)ჩვეულება არ ხორციელდება სახელმწიფო იძულებით და არც იურიდიული სავალდებულობის პრინციპი ახასიათებს.
- 5)ჩვეულების დროს ძნელია მოსალოდნელი სანქციების პროგნოზირება, ხოლო იურიდიული სანქციები განსაზღვრულია წინასწარ.
- 6)ჩვეულებითი წესრიგი ყალიბდება ფაქტობრივი ურთიერთობების შედეგად, პოზიტიური კანონმდებლობა - სპეციალურად განსაზღვრული პროცედურების შედეგად.
- 7)ჩვეულება მოქმედებს იმის გამო, რომ იგი ფაქტობრივად სრულდება. სამართალი მოქმედებს იმისგან დამოუკიდებლად, დაცულია თუ არა მისი მოთხოვნები.

ერთმანეთისგან განსხვავდება ჩვეულებისა და სამართლის მოქმედების სფერო:

მართლწესრიგი და ჩვეულებითი წესრიგი ხშირად ემთხვევა ერთმანეთს. სამართლის ნორმებს უფრო მეტად იმიტომ იცავენ, რომ ემთხვევა ჩვეულების მოთხოვნებს. სოციალური სინამდვილის ცალკეული სფეროები შეიძლება ვერ მოწესრიგდეს მხოლოდ სამართალით. ჩვეულებითი ნორმა ვერ მოაწესრიგებს რთულ სოციალურ ურთიერთობებს, მოძრაობის წესებს და ა.შ თუმცა ზოგი ურთიერთობა შეიძლება მოწესრიგდეს მხოლოდ ჩვეულებითი სამართლის ნორმით. ყოფითი ურთიერთობების უმრავლესობა არ მოითხოვს იურიდიულ რეგლამენტაციას. სამართლის და ჩვეულების კოლიზიისას მოქმედებს პოზიტიური სამართალი.

- **მორალის ცნება და სახეები:**

მორალი არის კულტურაზე, რელიგიაზე ან ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობაზე დაფუძნებული ადამიანთა ქცევის წესების სიტემა. განასხვავებენ მორალის, ეთიკისა და ზნეობის ცნებებს.

მორალს ხშირად განმარტავენ როგორც “შინაგან ვალდებულებას”, რომელსაც განსაზღვრავს სინდისი. მორალური ნორმები ადამიანის სინდისისკენაა მიმართული. მორალი როგორც სამართალი არეგულირებს ადამიანთა ქცევას, რომლებიც იყოფა 2 ჯგუფად :

- 1) ქცევის ინდივიდუალური წესები რომელსაც ინდივიდი ავტონომიურად განსაზღვრავს
- 2) სოციალური ნორმები.

ამ კლასიფიკაციით განასხვავებენ **ინდივიდუალურ** და **კონვენციონალურ** მორალს.

კონვენციონალური მორალი ეფუძნება საზოგადოების უმრავლესობის მორალურ წარმოდგენებს. ადამიანთა უმრავლესობა კონვენციონალური

მორალის გავლენით ცდილობს დაიცვას საზოგადოებაში მიღებული ქცევის წესები.

საზოგადოებრივი მორალი იცვლება დროის შესაბამისად (ადრე მიჩნეული ამორალური ქმედება შეიძლება დროთა განმავლობაში აღარ მიიჩნეოდეს ამმორალურად (ჰომოსექსუალები)).

სავალდებულობის მიხედვით განასხვავებენ:

- 1) მორალის მოთხოვნებს, რომელთა დაცვაც ყველა შემთხვევაშია სავალდებულო (უპირობო);
- 2) მოთხოვნები, რომელთა დაცვაც არაა სავალდებულო, მაგრამ სასურველია (ტყუილი).

- **მსგავსება და განსხვავება სამართალსა და მორალს შორის**

მორალისა და სამართლის კავშირის შესახებ შეიძლება გამოიყოს **სამი მიდგომა** :

- 1) მორალი და სამართალი აყალიბებს ერთიან მთლიანობას. სამართალი წარმოადგენს მორალური წესრიგის შემადგენელ ნაწილს.
- 2) სამართალი და მორალი ფუნქციონალურად და არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისგან
- 3) სამართალი და მორალი არ არის ერთიანი, მაგრამ არც გამიჯნულია ერთმანეთისგან.

სამართალსა და მორალს ახასიათებს საერთო ნიშნები :

- 1) სამართალიც და მორალიც აწესრიგებს ადამიანებს შორის ურთიერთობას.
- 2) მორალისა და სამართლის მოთხოვნები შინაარსობრივად მსგავსია.
- 3) სამართლისა და მორალის დაცვა განიხილება, როგორც მოვალეობა.

მორალი და სამართალი ერთმანეთისგან განსხვავდება :

- 1) მორალი ყალიბდება ჩვეულების, ტრადიციის გავლენით. სამართლის ნორმას ადგენს

სახელმწიფო შესაბამისი პროცედურების დაცვით.

2) მორალური ნორმა დადგენილია პირდაპირი აკრძალვის ან მოთხოვნის ფორმით. სამართლის ნორმაში აკრძალვა ან მოთხოვნა აბსტრაქტულადაა ფორმირებული.

3) მორალური ნორმა იცვლება ნელა, საზოგადოებასთან ერთად. სამართლის ნორმაში ცვლილებების შეტანა ხდება სათანადო პროცედურების დაცვით.

4) მორალს აინტერესებს პირის სუბიექტური ნება და მისი მოტივი. სამართლის ნორმა აწესრიგებს ადამიანთა გარეგან ქცევას.

5) მორალს ახასიათებს საზოგადოებრივი ზემოქმედების სახით სანქციებით იძულება. სამართალს ახასიათებს ორგანიზებული და აბსოლუტური იძულება.

მორალი, როგორც სამართალი ნორმატიული ჯერარსული წესრიგია, რომელიც ადგენს მოთხოვნას აკრძალვასა და ნებართვას. მართლწესრიგი ჰეტერონომიული წესრიგია, (მას „უცხო“ ინსტიტუტი ადგენს) მორალი- ავტონომიური (საზოგადოება თავად ადგენს). სამართლისგან განსხვავებით, მორალს საზოგადოებისგან „იზოლირებული“ ინდივიდიც აინტერესებს.

• სამართლიანობის ცნება

იურისპრუდენცია შეისწავლის სახელმწიფოს მიერ დადგენილ პოზიტიურ სამართალს, რომელიც ძირითადად სამართლიანია, მაგრამ არა ყოველთვის. არსებობს „კანონიერი უსამართლობაც“. იურისპრუდენცია არის მეცნიერება სამართლიანსა და უსამართლოს შესახებ. სამართალი დასაბამს იღებს სამართლიანობისგან.

„სახელმწიფო სამართლიანობის გარეშე არაფერია, თუ არა ყაჩაღთა ბანდა“ - ავგუსტინე.

„სამართლიანობა არის მისწრაფება სამართლის განხორციელებისკენ“ - ულპიანე.

რომაელები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ სამართლიანობას. მათ არ ჰქონდათ საკუთარი ფილოსოფია და მაღალგანვითარებული რელიგია, სამართალი იყო მათი „საკუთარი“ და ჭეშმარიტი რელიგია. მათთვის მორალი არ არსებობდა სამართლის გარეთ. სამართლიანობა მათთვის სამართლის იდენტური იყო.

სამართლიანობა ყველას სხვადასხვაგვარად ესმის, არ არსებობს მისი საყოველთაოდ აღიარებული ცნება. მაგრამ ესა თუ ის ქცევა ან გადაწყვეტილება შეიძლება შეფასდეს სამართლიანად ან უსამართლოდ.

სამართლიანობის თვალსაზრისით შეიძლება შეფასდეს როგორც ნორმები და ნორმათა მთელი სისტემა, ასევე პრინციპები და სამართლებრივი ინსტიტუტები. თეოლოგია ღმერთის სამართლიანობას აღიარებს.

სამართლიანობა ბოჭავს კანონმდებელსაც-მან კარგად უნდა შეისწავლოს მოსაწესრიგებელი ურთიერთობა, გაითვალისწინოს სუბიექტთა ინტერესები, არ უნდა იმოქმედოს თვითნებურად.

სამართლიანობის განაწილება შეიძლება მოხდეს ისეთი მასშტაბებით, როგორცაა:

თითოეულს თავისი; თითოეულს თანაბარი; თითოეულს თავისი რანგის მიხედვით; მოთხოვნილებების მიხედვით; მიღწევების მიხედვით; თითოეულს კანონით განკუთვნილი...

• სამართლიანობის სახეები

განასხვავებენ ორ ძირითად სახეს :

- 1)განაწილებითი სამართლიანობა
- 2)გათანაბრებითი სამართლიანობა

განაწილებითი სამართლიანობა მოიცავს სიკეთის განაწილების პროცესს და მასში მონაწილე სულ მცირე, სამ სუბიექტს. განაწილებითი სამართლიანობა დიდ როლს ასრულებს იერარქიული სტრუქტურის ურთიერთობებში. განაწილება ხდება **თანასწორობის, შეტანილი წვლილის ან მოთხოვნილების მიხედვით**. თანასწორობის პრინციპით, თითოეულს ეკუთვნის თანაბარი წილი. წვლილის მიხედვით კი, სიკეთის შექმნაში ინდივიდის მონაწილეობის ხარისხი.

განაწილების პრინციპის შერჩევა უნდა მოხდეს შემთხვევის ინდივიდუალური თავისებურების გათვალისწინებით. არ არსებობს ისეთი ზოგადი წესი, რომელიც ყველა შემთხვევისათვის სამართლიანი გადაწყვეტილების მიღებას უზრუნველყოფს. განაწილებითი სამართლიანობის დროს თანასწორობას აყალიბებს გეომეტრიული პროპორციულობა.

გათანაბრებითი სამართლიანობა მოიცავს ურთიერთობებს, რომლებიც არ ემყარება იერარქიას. გათანაბრებითი სამართლიანობა არ არის დამოკიდებული პირის ინდივიდუალურ შეხედულებებზე. თითოეულმა უნდა მიიღოს თავისი კუთვნილი სიკეთე. განაწილების პროცესში არც ერთი მხარე არ რჩება არც მოგებული, არც წაგებული. გათანაბრებითი სამართლიანობის შემთხვევაში თანასწორობას არითმეტიკული პროპორციულობა აყალიბებს.

გათანაბრებითი სამართლიანობის უნივერსალური მასშტაბი არ არსებობს - შესაძლებელია თავიდან ავიცილოთ მხოლოდ აშკარა უსამართლობა.

ფორმალური სამართლიანობა მოითხოვს, რომ **ნორმა იყოს ზოგადი და აბსტრაქტული** - ნორმა უნდა არეგულირებდეს განმეორებად ურთიერთობებს და მიმართული იყოს სუბიექტთა განუსაზღვრელი წრისაკენ. ფორმალური სამართლიანობისგან განსხვავებულია (**საგნობრივი**)

ინდივიდუალური სამართლიანობა, რომელიც ითვალისწინებს გამონაკლისს ზოგადი სამართლებრივი წესიდან. სამართლის ზოგადი ნორმა იძლევა კონკრეტული შემთხვევის ინდივიდუალური თავისებურებების გათვალისწინების საშუალებას.

სამართლიანობის დამოუკიდებელი სახეა **სოციალური სამართლიანობა**, რომელიც ეხება მთლიანად საზოგადოების ინსტიტუციონალურ წესრიგს.

- **სამართლიანობა და თანასწორობა**

თანასწორობა რეალურ სინამდვილეში არ არსებობს.

თანასწორობა სამართლის ფუძემდებლური პრინციპია. იურიდიული ცნებები აბსტრაქტულია იმიტომ, რომ ნორმა მოქმედებს ყველა ერთგვაროვანი და მსგავსი ურთიერთობების მიმართ და ზოგადია, რადგან მის საფუძველზე კონკრეტული შემთხვევა უნდა გადაწყდეს.

თანასწორობის პრინციპი- დასაბამს იღებს ღმერთის წინაშე ადამიანის თანასწორობის იდეიდან. კანონის წინაშე თანასწორობით პრინციპი მოგვიანებით ჩამოყალიბდა. ეს **კონსტიტუციური პრინციპია**. საქ.კონსტიტუციის მე-14 მუხლი: „ყველა ადამიანი თანასწორია კანონის წინაშე განურჩევლად რასისა, კანის ფერისა, ენისა, სქესისა, რელიგიისა, პოლიტიკური შეხედულებისა, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებისა, წარმოშობისა, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობისა, საცხოვრებელი ადგილისა“. არსებობს გამონაკლისებიც (უცხოელები არჩევნებში მონაწილეობას ვერ იღებენ).

ტოტალური თანასწორობა შეზღუდულია რეალური სინამდვილით, კანონით იკრძალება მხოლოდ განსაზღვრული უთანასწორობა. სამართალს ახასიათებს ფორმალური და არა ფაქტობრივი თანასწორობა.

თანასწორობა განაწილების ყველაზე მარტივი წესია, რომლის დროსაც თითოეული დებულებს თანაბარს, შეტანილი წვლილისა და მოთხოვნილებისგან დამოუკიდებლად.

ყველა ადამიანი თანასწორია კანონის წინაშე, მაგრამ კანონი არ ამბობს, რომ ყველა ადამიანი თანასწორია. ის არ უგულებელყოფს მოთხოვნილებებს, შესაძლებლობებს...

- **სამართლიანობის თეორიები**

განასხვავებენ სამართლიანობის ანალიტიკურ,ემპირიულ და ნორმატიულ თეორიებს.

ანალიტიკური - ანალიზებს სამართლიანობის ცნების ლოგიკურ სტრუქტურასა და ლინგვისტურ შინაარსს. წმინდა ანალიტიკური თეორია უკვე იშვიათად გვხვდება და ის სხვა თეორიების ნაწილს წარმოადგენს.

დესკრიფციული თეორია - ანალიზებს სამართლიანობის შესახებ საზოგადოებაში არსებულ შეხედულებებს და არკვევს მათ როლს. დესკრიფციულ თეორიებს მიეკუთვნება სამართლიანობის ისტორიულ-მატერიალისტური, სოციოლოგიური და ფსიქოლოგიური თეორიები.

ნორმატიული - არა მარტო აღწერს, არამედ აფასებს ადამიანთა ღირებულებით წარმოდენებს. ნორმატიულ თეორიაში გამოიყოფა სამართლიანობის მატერიალური და პროცედურული თეორიები.

მატერიალური თეორია - კონკრეტულად საზღვრავს რა არის სამართლიანი და რა უსამართლო.

სამართლიანობის **პროცედურული თეორია** აყალიბებს სამართლიანი სამართლის დადგენის ან სამართლიანი გადაწყვეტილების მიღების წესებსა და პირობებს. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს პროცედურულ წესებს. სამართლიანობა მიიღწევა პროცესის გზით. სასამართლოში წაგებული მხარე უკმაყოფილოა გადაწყვეტილებით, მაგრამ მას პატივს სცემს და „სამართლიანად“ აღიქვამს.

განასხვავებენ პროცედურული თეორიის სასამართლო და სახელშეკრულებო მოდელს. **სახელშეკრულებო მოდელი** განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს თანასწორობას და გამორიცხავს იძულებას. მისი თანამედროვე ფორმაა სამართლიანობის არგუმენტაციული თეორია, იგი შეიმუშავებს წესებსა და პირობებს, რომლებიც უზრუნველყოფს გონივრულ შეთანხმებას.

სასამართლო მოდელის თანახმად, დავის შემთხვევაში გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს მესამე, დამოუკიდებელმა და კვალიფიციურმა მხარემ. მოსამართლემ უნდა გაითვალისწინოს პროცესის მონაწილეების აზრი, მისცეს მათ საკუთარი არგუმენტების წარმოჩენის თანაბარი შანსი, დაასაბუთოს საკუთარი გადაწყვეტილება და ა.შ

ბუნებით-სამართლებრივი თეორიის მიხედვით, სამართლიანობა არსებობს ადამიანის ნებისგან დამოუკიდებლად, მისი აღმოჩენა შემეცნების პროცესშია შესაძლებელი.

• სამართლის წყაროს ცნება და ჩვეულებითი სამართალი

განასხვავებენ სამართლის **სოციოლოგიურ და იურიდიულ წყაროს** ცნებებს.

სოციოლოგიური ეწოდება რეალური სინამდვილის იმ ფაქტებს, რომელთა გავლენით ყალიბდება სამართალი. სოციოლოგიური თვალსაზრისით, კანონი არაა კანონმდებლის “აღმოჩენა”. კანონშემოქმედებით პროცესზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა ინტერესთა ჯგუფები, რაც საბოლოოდ კანონის ტექსტში აისახება.

სამართლის **იურიდიული** წყაროს ცნება მოიცავს პოზიტიურ კანონმდებლობას, სამეცნიერო იურიდიულ ლიტერატურას, სასამართლო პრაქტიკასა და მართლშეგნებას. სამართლის იურიდიული წყარო არის ნორმატიული. იურიდიული წყარო ადგენს ქცევებს

შესასრულებლად სავალდებულო მოთხოვნებს.

ჩვეულებითი სამართალი

ჩვეულებითი სამართალი- სამართლის უძველესი წყარო ჩამოყალიბდა, როგორც დაუწერელი ქცევის წესების ერთობლიობა, რომელიც თაობებს ზეპირი გზით გადაეცემოდა. ადრეულ ეპოქებში ჩვეულება იმავდროულად სამართალიც იყო. ჩვეულებითი სამართალი ეფუძნება ნორმის გამოყენების ხანგრძლივ ტრადიციას და მისი სავალდებულობის შესახებ საზოგადოებაში ფართოდ დამკვიდრებულ რწმენას.

ჩვეულებითი სამართალი არის არა სამართალშემოქმედების აქტი, არამედ განვითარების შედეგი, ის ყალიბდება და არ იქმნება.

ჩვეულება, სამართლისაგან განსხვავებით, ანონიმურად ყალიბდება, ჩვეულებითი სამართლის ნორმა შესაძლოა საკანონმდებლო ნორმის საფუძველიც გახდეს.

ჩვეულებით სამართალს სამართლის წყაროთა სისტემაში განსაზღვრული რანგი არ უკავია, იგი ყველა დარგში შეიძლება ჩამოყალიბდეს (საერთოდ არ გამოიყენება სისხლის სამართალში). ჩვეულებას შიდასახელმწიფო სამართლისაგან განსხვავებით, შედარებით დიდი მნიშვნელობა აქვს საერთაშორისო სამართალში.

დღეს ჩვეულებითი სამართალი თითქმის განდევნა პოზიტიურმა სამართალმა, თუმცა ის მაინც რჩება სამართლის წყაროდ. ოღონდ, ჩვეულებითი სამართალი მოქმედებს მაშინ, თუ ის არ ეწინააღმდეგება სამართლის და ზნეობის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებს ან საჯარო წესრიგს.

• სამართლის წყაროს ცნება და იურისტების სამართალი

განასხვავებენ სამართლის **სოციოლოგიურ და იურიდიულ წყაროს** ცნებებს.

სოციოლოგიური ეწოდება რეალური სინამდვილის იმ ფაქტებს, რომელთა გავლენით ყალიბდება სამართალი. სოციოლოგიური თვალსაზრისით, კანონი არაა კანონმდებლის “აღმოჩენა”. კანონშემოქმედებით პროცესზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა ინტერესთა ჯგუფები, რაც საბოლოოდ კანონის ტექსტში აისახება.

სამართლის **იურიდიული** წყაროს ცნება მოიცავს პოზიტიურ კანონმდებლობას, სამეცნიერო იურიდიულ ლიტერატურას, სასამართლო პრაქტიკასა და მართლშეგნებას. სამართლის იურიდიული წყარო არის ნორმატიული. იურიდიული წყარო ადგენს ქცევის შესასრულებლად სავალდებულო მოთხოვნებს.

“იურისტების სამართალი”

ცნობილი იყო ჯერ კიდევ ძველ რომში. ჩვ.წ-მდე I-II ს-ებში სამართალი მხოლოდ სენატორებმა იცოდნენ, შემდგომ-მოსამართლეებმა. სამართლის ნორმათა სავალდებულო ძალა პიროვნების ავტორიტეტზე იყო დამოკიდებული. იურისტების სამართალი

პოზიტიური სამართლის ნაწილად განიხილებოდა.

იურისტების სამართალი ეწოდება სწავლული იურისტების ან სამართალმცოდნეთა გარკვეული ჯგუფის მიერ განვითარებული შეხედულებების ერთობლიობას. შუა საუკუნეებში სწავლულ იურისტთა რეცენზიებს კანონის ძალა ჰქონდა, თუმცა დღევანდელ პერიოდში “იურისტების სამართლის” როლი მნიშვნელოვნად დაეცა. სამეცნიერო შეხედულება უნდა განვიხილოთ როგორც რეკომენდაცია, რომელსაც ლეგიტიმაცია არ გააჩნია. სამართლის მეცნიერული მოძღვრება არ წარმოადგენს სამართლის წყაროს. „იურისტების სამართლის“ ერთგვარი გაგრძელებაა გაბატონებული შეხედულება-გამოქვეყნებული სასამართლო გადაწყვეტილება, სპეციალური ლიტერატურის, კომენტარების გავლენით.

• სამოსამართლო სამართალი

მართლმსაჯულება შებოჭილია კონსტიტუციითა და კანონით, რასაც საქართველოს კონსტიტუციის 84-ე მუხლი მიუთითებს: „მოსამართლე თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია და ემორჩილება კონსტიტუციასა და კანონს“. ძირითადი კანონი კრძალავს სამოსამართლო სამართალს, როგორც სამართლის წყაროს.

მართლწესრიგი არ შეიძლება იყოს იდეალურად სრულყოფილი. კანონი ვერ გაითვალისწინებს კონკრეტული ურთიერთობის გადაწყვეტის ყველა შესაძლო მოდელს, კანონის ტექსტი აბსტრაქტულია, რომლის ზოგადი დებულებაც განმარტებას მოითხოვს. მოსამართლეს ხშირად უწევს იმ ურთიერთობის გადაწყვეტა, რომელიც არ წესრიგდება სამართლის ნორმით. სამოსამართლო სამართალი არის სამართლის შეფარდებისა და არა სამართალშემოქმედების აქტი. სასამართლო გადაწყვეტილება არ წარმოადგენს სამართლის წყაროს. მართლმსაჯულება არის არა სამართლის წყარო, არამედ სამართლის შემეცნების წყარო. იურიდიულ პრაქტიკაში გადაწყვეტილებას ხშირად ღებულობენ ზემდგომი ინსტანციის მიერ განვითარებული სამართლებრივი პრინციპების საფუძველზე. განსხვავდება ანგლოამერიკული სამართლისა (Common Law) და კონტინენტური ევროპის (Civil Law) პრინციპები. ანგლოამერიკული უფრო პრეცედენტული ხასიათისაა, გავრცელებული შეხედულების თანახმად, სამართალი ისაა, რასაც ასეთად მოსამართლე მიიჩნევს. ანგლოსაქსური სამართლის ქვეყნებში მართლმსაჯულება განიხილება, როგორც სამართალშემოქმედება, ხოლო სამართალი - როგორც სასამართლოს ცალკეული გადაწყვეტილებების ერთობლიობა. სხვა სიტუაციაა კონტინენტური ევროპის სამართლებრივ სისტემაში, სადაც მოსამართლე უნდა ექვემდებარებოდეს კანონს და არა სასამართლო გადაწყვეტილებებს.

ამერიკულ კანონმდებლობას ახასიათებს რეგულირების ზუსტი და დეტალიზებული სტილი, ის კანონის ტექსტს სიტყვასიტყვით განმარტავს, **დედუქციურია** (მიმართული ზოგადიდან კონკრეტულისკენ), კონტინენტური ევროპის ქვეყნები კი ყველაფერს ზოგადად

არეგულირებენ და მოსამართლე კანონის აზრთან უფროა მიბმული, ვიდრე მის ტექსტთან (ინდუქციური-მიმართული კონკრეტულიდან ზოგადისკენ).

სამოსამართლო სამართალი, მართლწესრიგის მსგავსად, იერარქიულია. ზემდგომ პრეიუდიციებს უპირატესობა ენიჭება ქვემდგომის მიმართ. სამოსამართლო სამართლის იერარქია ეფუძნება სამოსამართლო ორგანოთა სისტემას.

• კანონის ცნება და სახეები

კანონი სამართლის უმნიშვნელოვანესი წყაროა. ბერძ. კანონი- ხუროს იარაღია, რომელიც სისწორის გასაზომად გამოიყენებოდა. განასხვავებენ ლოგიკურ, ბუნებისა და იურიდიულ კანონებს. ისტორიულად, პირველად იურიდიული კანონის ცნება ჩამოყალიბდა.

იურიდიული კანონი განსხვავდება **ბუნებისა და ლოგიკის** კანონებისგან. კერძოდ, იურიდიული კანონის განხორციელების ვარიანტები უფრო მრავალრიცხოვანია, ვიდრე ბუნების ან მეცნიერული კანონებისა. იურიდიულ კანონს ასევე ახასიათებს მოქმედების ფარგლებისა და რეალიზაციის პერიოდის შემცირება-გადიდების შესაძლებლობა; კანონით რეგულირებული ურთიერთობები განმეორებადია და ციკლური.

განასხვავებენ კანონის ფორმალურ და მატერიალურ გაგებას. **კანონი ფორმალური გაგებით** ეწოდება ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ განსაზღვრული წესით მიღებულ ნორმატიულ აქტს. კანონის (ფორმალური გაგებით) მიღება შეუძლია მხოლოდ პარლამენტს.

მატერიალური აზრით კანონი ეწოდება სახელმწიფოში მოქმედ ყველა იურიდიულად სავალდებულო, აბსტრაქტულ და ზოგად სამართლებრივ აქტს. მის გამომცემ ორგანოს მნიშვნელობა არ აქვს. მატერიალური აზრი უპირატესობას ანიჭებს იმას, რომ ნორმა იყოს აბსტრაქტული, ზოგადი და შესასრულებლად სავალდებულო.

ამ ორ გაგებას შორის განსხვავებას არამხოლოდ თეორიული, არამედ პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. ძირითადი უფლებების სფეროში ნებისმიერი ჩარევა შესაძლებელია მხოლოდ კანონის (ფორმალური გაგებით) ფორმით.

კანონის სახეები

საქართველოში კანონის სახეებია : საქართველოს კონსტიტუცია, კონსტიტუციური კანონი, ორგანული კანონი, აფხაზეთის და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების კონსტიტუცია და კანონები.

კონსტიტუცია-სახელმწიფოს უზენაესი კანონია, რომელსაც ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი შეესაბამება. კონსტიტუციის გარეშე სახელმწიფოს არ აქვს დასრულებული სტრუქტურა. კონსტიტუცია განმსაზღვრელია სახელმწიფოს კონკრეტული წესრიგის, სახელმწიფოს მიზნის, სამართლებრივი ჩარჩოების, ორგანიზაციული

სტრუქტურის, ადამიანის ძირითადი უფლებების. კონსტიტუცია ადგენს იმ **სახელმძღვანელო პრინციპებს**, რომელთა საფუძველზეც ხორციელდება სახელმწიფო ხელისუფლება.

კონსტიტუციას ახასიათებს აბსტრაქციის მაღალი დონე, იგი არ აწესრიგებს სახელმწიფო ხელისუფლებასთან დაკავშირებულ ყველა ურთიერთობას, ისევე როგორც არ ახორციელებს კოდიფიკაციას. კონსტიტუცია მხოლოდ ფუნდამენტალური საკითხების მარეგულირებელია. კონსტიტუცია ახორციელებს ინტეგრაციულ ფუნქციას, უზრუნველყოფს სახელმწიფოს ერთიანობას, განსაზღვრავს სახელმწიფოს ფორმასა და საშინაო წესრიგის საფუძველებს.

კონსტიტუციური კანონი მიიღება სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის განსაზღვრისას და კონსტიტუციის გადასინჯვისას. კონსტიტუციური კანონი დამოუკიდებლად ვერ იარსებებს, მიღებისთანავე ის ხდება კონსტიტუციის ორგანული და განუყოფელი ნაწილი.

ორგანული კანონი მიიღება იმ საკითხებზე, რომელთა მოწესრიგებაც საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად ორგანული კანონითაა გათვალისწინებული, ორგანული კანონებით განისაზღვრება ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების შექმნის წესი, უფლებამოსილება და სახელმწიფო ორგანოებთან ურთიერთობა. საქართველოს პარლამენტის შემადგენლობა, არჩევის წესი, სახელმწიფო სიმბოლოები, მოქალაქეობის მოპოვების, დაკარგვის წესი, რეფერენდუმის დანიშვნა-ჩატარება და ა.შ

საქართველოს **კანონის** მიღება შეიძლება საქართველოს გამგებლობაში არსებულ ნებისმიერ საკითხზე. საქართველოს კანონით არ შეიძლება გადაწყდეს საკითხები, რომელთაც ორგანული კანონები აწესრიგებს.

საერთაშორისო ხელშეკრულება არის სახელმწიფოთა, ან სახელმწიფოსა და საერთაშორისო ორგანიზაციას შორის დადებული წერილობითი შეთანხმება, რომელიც რეგულირდება საერთაშორისო ნორმებით. საერთაშორისო ხელშეკრულება საქართველოს კანონმდებლობის განუყოფელი ნაწილია. საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად ის არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს საქართველოს კონსტიტუციას და კონსტიტუციურ შეთანხმებას.

საქართველოს კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების სახეები განსაზღვრულია საქართველოს კანონით ნორმატიული აქტების შესახებ, ასეთებია : საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება, პარლამენტის დადგენილება, მინისტრის ბრძანება და ა.შ

• **ხელისუფლების სამართლებრივი საფუძველები**

ხელისუფლება, ფართო გაგებით გულისხმობს მოვლენათა განვითარებაზე ზემოქმედების შესაძლებლობას. ის შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა ფორმით, მათ შორის იძულებით. ნებისმიერი სახელმწიფო გაფორმებულია იურიდიულად. სამართალი განსაზღვრავს სახელმწიფო ორგანოების სტრუქტურას, ამ ორგანოთა უფლებამოსილებას, სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელების ფორმებს.

სამართალი და ხელისუფლება ურთიერთგამომრიცხავი კატეგორიებია: სამართალს ადარებენ სიკეთეს, ხელისუფლებას-ბოროტებას. სამართალმა უნდა „დაძლიოს“ ხელისუფლება. თუმცა ხელისუფლება შეიძლება კარგიც იყოს.

ხელისუფლება და სამართალი ხანდახან იდენტურ ცნებებად განიხილება, რადგან ვისაც ხელისუფლება აქვს, ის ადგენს სამართალსაც - „ძლიერთა სამართალი“. ამის აღიარებას ანარქიამდე მივყავართ.

იურიდიულ ლიტერატურაში ხელისუფლებას განიხილავენ, როგორც სამართლის ერთგვარ დანამატს, სამართალი არსებობს მხოლოდ იდეის სახით, რომელიც თავის გამოხატულებას ჯერარსულ ნორმებში პოულობს. ხელისუფლება სამართლის ნორმებს ახორციელებს. ხელისუფლება და სამართალი ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია. პოზიტიური სამართალი იცავს წესრიგს და ახორციელებს ხელისუფლებას, მაგრამ ადამიანის ქცევის მართვის შესაძლებლობა მხოლოდ სახელმწიფო ხელისუფლებას აქვს. ხელისუფლების გარეშე შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ საკანონმდებლო წინადადება ან ძალადაკარგული ნორმა.

- **სამართლის მიერ ხელისუფლების შეზღუდვის პრინციპი**

სამართლის მიერ ხელისუფლების ბოჭვა კონსტიტუციური პრინციპია. საქ.კონსტიტუციის მე-7 მუხლი ამბობს, რომ სახელმწიფო იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს და ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართალით.

აბსოლუტური მონარქიის დროს მეფე თავად იყო კანონი და მისი ხელისუფლება შეუზღუდავი იყო.

დიუგის აზრით, არსებობდა სახელმწიფოს პოზიტიური და ნეგატიური შეზღუდვა.

ნეგატიური ბოჭვა - უნდა დადგინდეს, არსებობს თუ არა კანონი, რომლის გამოცემაც სახელმწიფოს არ შეუძლია.

პოზიტიური ბოჭვა - უნდა გაირკვეს, არსებობს თუ არა კანონი, რომლის გამოცემაც სავალდებულოა სახელმწიფოსთვის.

სამართლის მიერ ხელისუფლების ბოჭვის ფუნქცია უკავშირდება **ინდივიდუალური თავისუფლების დაცვის ლიბერალურ იდეას**. ინდივიდუალური თავისუფლების დაცვა სახელმწიფოს კონსტიტუციური ვალდებულებაა. თავისუფლება დაცული უნდა იყოს როგორც სახელმწიფოს მიერ, ასევე სახელმწიფოსგან.

ხელისუფლების ბოჭვის საკითხი აქტუალურია როგორც ტოტალიტარულ სისტემებში, ისე

დემოკრატიულშიც. თუ უმრავლესობის მმართველობა შებოჭილი არ არის, ის შეიძლება ტირანიად ჩამოყალიბდეს. ამისთვის საჭიროა დამოუკიდებელი სასამართლოს არსებობა. დემოკრატიის იდეა არ ამოიწურება მხოლოდ უმრავლესობის მმართველობით. დემოკრატია მოითხოვს უმცირესობის თავისუფლების დაცვასაც. თავისუფლების იდეა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე თანასწორობისა და სახალხო სუვერენიტეტის იდეა. ინდივიდუალური თავისუფლების რეალიზაცია ჭეშმარიტი დემოკრატიის მიზანია. ხელისუფლებაზე კონტროლის ქმედითი ფორმაა სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილება (საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებად).

- **წინააღმდეგობის უფლება და სამოქალაქო დამოუკიდებლობა**

წინააღმდეგობის უფლება [ius resistendi]

ხალხი არის სახელმწიფო ხელისუფლების ერთადერთი წყარო და ეს განმტკიცებულია კონსტიტუციით. წინააღმდეგობის უფლება სამართლებრივი სახელმწიფოს ნიშანია. ეს არის მოქალაქის უფლება, წინ აღუდგეს ხელისუფლების უკანონო ქმედებას, ჩაგვრასა და ხალხისკენ მიმართულ ძალადობას.

კანონი მხოლოდ მაშინ არის სამართალი, თუ იგი კონსტიტუციას შეესაბამება. წინააღმდეგობის უფლება არ ნიშნავს, რომ ადამიანთა მცირე ჯგუფს შეუძლია გააუქმოს პარლამენტში დემკრატიული უმრავლესობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ან ხელი შეუშალოს მთავრობის კანონიერ საქმიანობას. წინააღმდეგობის უფლება უკიდურესი საშუალებაა, როცა სხვა ფორმით შეუძლებელია თავდაცვა. ის არის **სუბსიდიარული**, არ დაიშვება, თუ შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებს აქვთ დემოკრატიული წესრიგის დაცვის საშუალება. წინააღმდეგობის უფლება დაიშვება მხოლოდ კონსერვაციის აღდგენისა და დაცვის მიზნით. დაუშვებელია მისი ბოროტად გამოყენება.

მას აქვს პოლიტიკური შინაარსი. არ შეიძლება არსებული მართლწესრიგის წინააღმდეგ მიმართული მოქმედება იმავე მართლწესრიგით მოწესრიგდეს. წინააღმდეგობის უფლებაში იკვეთება კანონსა და სამართალს შორის არსებული განსხვავება. იგი არ უნდა ნიშნავდეს ზღვარგადასულ თვითნებობას. წინააღმდეგობის უფლება არ უარყოფს სამართლის შესასრულებლად სავალდებულო ხასიათს.

წინააღმდეგობის უფლება ყოველთვის მიმართულია უსამართლო სისტემის მიმართ.

სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის უფლება

სამოქალაქო დაუმორჩილებლობა სამართლის დარღვევაა, მისი აღიარება კი - განვითარებული დემოკრატიის ნიშანი. ეფუძნება მორალურ ნორმას და განსხვავდება წინააღმდეგობის უფლებისგან. თუ წინააღმდეგობა მიმართულია უსამართლო სისტემის

მიმართ, სამოქალაქო დაუმორჩილებლობა მიმართულია სახელმწიფოს ცალკეული გადაწყვეტილებების მიმართ.

სამოქალაქო დაუმორჩილებლობისას მოქალაქეები დემონსტრაციულად გამოხატავენ პროტესტს, მათი აზრით, არალეგიტიმური გადაწყვეტილებების წინააღმდეგ. ის შეიძლება განხორციელდეს საზოგადოებრივი წესების სიმბოლური დარღვევის ფორმით, რომელიც არ ატარებს ძალადობის ხასიათს. სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის მიზანია უკვე მიღებული სახელმწიფო გადაწყვეტილების შეცვლა საჯარო პროტესტის გამოხატვის და საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების გზით და იგი დასაშვებია მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში.

• პოლიტიკის სამართლებრივი საფუძვლები

პოლიტიკა მოიცავს სახელმწიფო მმართველობასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს. თუნცა ეხება ადამიანთა საქმიანობის უფრო ფართო წრესაც (პოლიტიკა ოჯახში, სამსახურში).

ერთმანეთისგან განასხვავებენ პოლიტიკურ და იურიდიულ აზროვნებას:

პოლიტიკური აზროვნება ეფუძნება პოლიტიკური პროცესის მონაწილე სუბიექტების პირად მოსაზრებებს.

იურიდიული აზროვნება ორიენტირებულია სამართლის წინასწარ დადგენილ ნორმებზე, აბსტრაქტირებულია პირადი შეხედულებებისგან.

პოლიტიკა არ შემოიფარგლება მხოლოდ სახელმწიფოს საქმიანობით. არც სახელმწიფოს ყველა სფერო არის პოლიტიკური შინაარსის.

სამართალსა და პოლიტიკას შორის კავშირი გულისხმობს სამართლის ან პოლიტიკის პრიმატის აღიარებას.

სამართლის უპირობო პრიმატს აღიარებს ბუნებითი სამართლის თეორია, რომელიც მოითხოვს პოლიტიკის ზეპოზიტიური მასშტაბით შეფასებას.

პოლიტიკის უპირობო პრიმატი არის ის, რასაც ტოტალიტარული სისტემები ეფუძნება. ამ შემთხვევაში სამართალი განიხილება როგორც პოლიტიკის იარაღი.

პოლიტიკასა და სამართალს შორის კავშირს უარყოფს **ცნებათა იურისპრუდენცია**. ის სამართალშემოქმედების პროცესიდან გამორიცხავდა ყველა არაანალიტიკურ, არალოგიკურ და განსაკუთრებით პოლიტიკურ მოსაზრებებს.

სამართლის წმინდა თეორია ერთმანეთისგან არ წყვეტს სამართალსა და პოლიტიკას, მაგრამ მოითხოვს პოლიტიკისაგან სამართლის მეცნიერების სრულ იზოლაციას.

სამართალი და პოლიტიკა სტრუქტურულად განსხვავდება ერთმანეთისგან.

პოლიტიკური ურთიერთობა დინამიკურ-ირაციონალურია, ცდილობს მუდმივად ცვალებად ცხოვრებისეულ ურთიერთობებთან შეგუებას.

სამართლის სტრუქტურა, პირიქით, სტატიკურ-რაციონალურია და ცდილობს შებოჭოს ცოცხალი, დინამიური ძალები.

პოლიტიკასა და სამართალს შორის არსებობს **ორმხრივი (ფუნქციონალური) კავშირი**.

მართლწესრიგი ვერ ჩამოყალიბდება პოლიტიკისგან თავისუფალ სივრცეში და სამართალი ვერ შეასრულებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ნორმატიული რეგულატორის ფუნქციას, თუ სოციალური სინამდვილის დამახასიათებელ კანონზომიერებებს არ გაითვალისწინებს.

- **სამართალი და ენა; სამართლის ენა, როგორც დარგობრივი ენა**

სამართლის ნორმა ენობრივ ფორმაში გამოხატული აზრობრივი სტრუქტურაა. ქცევის წესები ნორმატიული წინადადებებით ფორმულირდება. შესაძლებელია ყველა იმ ურთიერთობის რეგულირება, რაც ენით გამოითქმის. სამართალი ცოცხლობს სიტყვაში და ყალიბდება სიტყვის მეშვეობით. სამართლის ცნების შინაარსისგან დამოუკიდებლად იურისპრუდენცია იკვლევს მის ენობრივ ფორმებს-კანონის ტექსტისა და სამართლის შეფარდების აქტების ანალიზს.

ენის ცოდნა **იმპლიციტური ცოდნაა**, სამართლის ნორმის ცოდნა- **ექსპლიციტური**. კანონის არცოდნა არ ათავისუფლებს პასუხისმგებლობისგან.

ენის ცოდნა- იმ წესებისა და სტრუქტურების ცოდნაა, რომლებიც აწესრიგებენ ენობრივ ურთიერთობებს. **სამართლის ცოდნა**-როგორც ქცევის წესების, ასევე იმ ინსტიტუტების ცოდნაა, რომლებიც წარმოადგენენ ამ წესების დაცვის გარანტიას. მათ გარეშე ნორმა ვერ იქნებოდა სამართალი.

სამართლის ენა მაღალგანვითარებული დარგობრივი ენაა. გამოიყოფა შემდეგი **ენობრივი დონეები** :

- კანონის ენა;
- მეცნიერული ენა;
- განაჩენისა და გადაწყვეტილების ენა;
- მოხელეთა ენა.

ზოგი თვლის, რომ არსებობს მხოლოდ **კანონმდებლის იმპერატიული ენა**. არსებობს **მოსამართლისა და დამცველის, ბრალმდებლის, ნოტარიუსის, სწავლული იურისტის ენა**.

კანონის დარგობრივ ენას ახასიათებს:

- მისწრაფება ფორმალიზებისა და სტანდარტიზაციისკენ;

- ოფიციალური და ფუნქციური ხასიათი;
- ნომინალური, აბსტრაქული და არაპერსონიფიცირებული სტილი;
- სიტყვათა ლექსიკური მარაგის გაფართოება და ცალკეული მორგოლოგიური თავისებურებები.

კანონის ენა არის ავთენტიკური-მასში გამოხატულია კანონმდებლის ნება. კანონში სიტყვის შეცვლაც კი დაუშვებელია, თუ ცალკე ახალი კანონი არ მიუთითებს ამაზე.

- **სამართლის ენა, როგორც მეტაენა**

მეტაენა არის ენა ენის შესახებ. ის აღწერს დედუქციური თეორიის ენის აღნაგობას, განმარტავს მას და მიუთითებს მის თავისებურებებზე, იძლევა სხვა ენებთან შედარების შესაძლებლობას. მაგ. „თბილისი მდ. მტკვარზე მდებარეობს“ არის მსჯელობა ობიექტზე, ხოლო „მსჯელობა, რომ თბილისი მდ. მტკვარზე მდებარეობს არის ჭეშმარიტი“- მეტაენით გამოხატული მსჯელობაა.

მეტაენის არსი ნათლად ჩანს **სემანტიკური ანტინომების** დროს, როცა ორი ურთიერთგამომრიცხავი დებულება თანაბრად სწორად მტკიცდება (პროტაგორას მოწაფე ეუთლოსი; „ყველა კრეტელი მატყუარაა“-თქვა კრეტელმა).

ნორმატიული მსჯელობა მეტაენის ერთ-ერთი სახეა.

ნორმათა ლოგიკა ერთმანეთისგან განასხვავებს **ნორმატიულ (ჯერარსულ) და დეონტურ წინადადებებს** (წინადადებები ჯერარსულ წინადადებებზე).

ნორმათა ლოგიკა ანუ **დეონტური ლოგიკა** იკვლევს, თუ რამდენად შესაძლებელია ტრადიციული ლოგიკის წესების გამოყენება ჯერარსული მსჯელობების მიმართ.

- **კანონის გაგების ასპექტები**

„**კანონმდებელი უნდა აზროვნებდეს როგორც ფილოსოფოსი და ლაპარაკობდეს როგორც გლეხი**“, -წერდა იერინგი. კანონმდებლობის თანამედროვე თეორია განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს კანონის გასაგებად, ნათლად და ზუსტად გადმოცემის საკითხებს. კანონის გაგების ცნება სხვადასხვა ასპექტს მოიცავს:

- კანონის ტექსტის გაგება **ჰერმენევტიკული ასპექტით**- აზრების შერწყმა ინტერპრეტატორსა (კანონშემოქმედი) და ინტერპირებულს (კანონის ტექსტი) შორის;
- **კანონის გაგება კოგნიტური ასპექტით**-ინტერესებს კანონის ტექსტის წაკითხვისას წარმოშობილი სირთულეები, ხომ არ იქვევს ანტიპატიას (გრძელი დამღლელი წინადადებებით);
- **კანონის გაგება პრაგმატული ასპექტით**-მკითხველმა დამოუკიდებლად უნდა შეძლოს ნორმიდან ქცევის მოდელის „გამოყვანა“. აინტერესებს, რამდენად გასაგებია ტექსტი ადრესატისთვის;
- **აკუსტიკური და ოპტიკური აღქმა**- ეფუძნება კანონის გამოქვეყნების მოთხოვნას, რაც იურიდიულად განმტკიცებული იყო ჯერ კიდევ ძველევგიპტურ წყაროებსა და 12 ტაბულის კანონში;

ტექსტის გაგებისთვის საჭიროა **წინა-ცოდნა**. ვინც არ იცნობ რეგულირების საგანს, ვერ გაიგებ კანონს. ტექსტის გაგების სირთულეს სწორედ დარგობრივი ენის ცოდნის დეფიციტი წარმოადგენს. რთული სოციალური ურთიერთობა არ იძლევა მისი მარტივად წარმოდგენის საშუალებას.

კანონის ტექსტი მაქსიმალურად ადეკვატურად უნდა ასახავდეს სოციალური სინამდვილის კანონზომიერებებს, ქცევის წესი კი უნდა ჩამოყალიბდეს გარკვეულად, ზუსტად და არაორაზროვნად. კანონის ტექსტი უნდა იყოს სამართლებრივი სინამდვილე, რამდენადაც საჭიროა და იმდენად გასაგები, რამდენადაც შესაძლებელია.

- **სამართალი როგორც სისტემა**

მართლწესრიგი სამართლის ნორმათა ერთობლიობაა, ნორმათა ურთიერთკავშირს **სამართლის სისტემა** ეწოდება. მას ახასიათებს **გარეგანი(ფორმალური)** და **შინაგანი სისტემურობა**, გარეგანს აყალიბებს სამართლის დარგების ერთობლიობა, ყველაზე ზოგადი სახით სამართლის სისტემა მოიცავს საჯარო და კერძო სამართალს.

საჯარო სამართალს განეკუთვნება : საკონსტიტუციო,საგადასახადო,სისხლის,საპროცესო, ადმინისტრაციული, საეკლესიო, საერთაშორისო საჯარო სამართალი და ა.შ

კერძო მოიცავს : სამოქალაქოს, სავაჭროს, საკორპორაციოს, საავტორო, საერთაშორისო კერძო სამართალს და ა.შ

არსებობს დარგები, რომლებიც ძნელია მივაკუთვნოთ ან ერთს ან მეორეს.

მაგ. სამეწარმეო, სოციალური და შრომის სამართალი.

სამართლის გარეგანი სისტემა ნორმატიული მნიშვნელობის არ არის და იურიდიული შედეგი არ გააჩნია. როგორც იურიდიული ტექნიკის ნაწილი, სამართლის გარეგანი სისტემა უზრუნველყოფს იურიდიული ნორმების მოძიებას, ინფორმაციის სწრაფ დამუშავებას და ა.შ

მართლწესრიგს ახასიათებს შინაგანი სისტემურობა, რაც გულისხმობს სამართლის ნორმების აზრობრივ, ლოგიკურ ურთიერთკავშირს. განასხვავებენ აქსიომატურ, აქსიოლოგიურ და ტელეოლოგიურ სისტემურობას:

- **დედუქციურ-აქსიომატური** გულისხმობს, რომ ყველა ნორმა გამომდინარეობს უმაღლესი დადგენილი აქსიომიდან. აქსიომა მტკიცებას არ საჭიროებს და არსებობს ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე.
- სამართლის **აქსიოლოგიური სისტემის** სათავეში უზენაესი ღირებულება დგას, რომელსაც სამართლის იდეას ან სამართლიანობას უწოდებენ. უზენაესი ღირებულება შეიძლება მიენიჭოს როგორც ძირითად უფლებებს, ასევე ადამიანსაც.
- **ტელეოლოგიურ სისტემას** აყალიბებს პოზიტიური სამართლის მიზნები. სამართალი შეიძლება ესწრაფვოდეს ერთი ან რამდენიმე მიზნის რეალიზაციას.
- პოზიტიურ სამართალს ახასიათებს **ცნებათა სისტემა**. სამართლის მეცნიერება მუშაობს ცნებების დახმარებით. ცნება განზოგადების, სისტემური აზროვნების შედეგია. ცნების სისტემური ხასიათი იკვეთება მის სტრუქტურაში.

• **საჯარო და კერძო სამართალი**

საჯარო და კერძო სამართალს ერთმანეთისგან ჯერ კიდევ რომის სამართალი მიჯნავდა. **საჯარო** იყო ის, რაც რომის სახელმწიფოს უკავშირდებოდა, **კერძო**- რომაელ მოქალაქეებს, ერთეულ ინდივიდებს.

აბსოლუტიზმის დროს სახელმწიფო (რომელსაც მეფე განასახიერებდა) არ იყო სამართლით შემოჭილი. სამართალი ძირითადად არეგულირებდა ურთიერთობას კერძო პირებს შორის. საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ საჯარო და კერძო სამართლის გამიჯვნის კონცეფციამ მოიცვა კონტინენტური ევროპის იურიდიული დოქტრინა, პრაქტიკა და პოზიტიური კანონმდებლობა. მკაფიოდ დაიყო კერძო და საჯარო სამართალი.

საჯარო და კერძო სამართლის დუალიზმი გარკვეულ პრობლემებს წარმოშობს სამართლის ცალკეულ დარგში, განსაკუთრებით, შრომის სამართალში. თუმცა, მათ შორის განსხვავება უნდა ვალიაროთ ინდენად, რამდენადაც იგი დადგენილია პოზიტიური სამართლით.

საჯარო და კერძო სამართალი განსხვავებულ პრინციპებს ეფუძნება:

კერძო სამართალი აღიარებს **პირადი ავტონომიის პრინციპს**. ადამიანი მოქმედებს საკუთარი პასუხისმგებლობით. ინდივიდუალური ავტონომია თანამედროვე განვითარებული დემოკრატიის ფუძემდებლური ღირებულებაა. კერძო სამართალში დაშვებულია ყველაფერი ის, რაც კანონით არ არის აკრძალული.

საჯარო სამართალში, პირიქით, მოქმედებს **ლეგალურობისა და კანონით შეზღუდვის პრინციპი**. საჯარო-სამართლებრივ ურთიერთობებში უფლება-მოვალეობები განისაზღვრება არა ნებით, არამედ კანონით. საჯარო სამართალში დაშვებულია მხოლოდ ის, რასაც ადგენს კანონი.

საჯარო სამართალი არის იერარქიული, ვერტიკალური ტიპის, ხოლო კერძო სამართალი-ჰორიზონტალური ტიპის, რამდენადაც ეფუძნება თანასწორობის პრინციპს. კერძო სამართალი **დისპოზიციურია**, ის მოქმედებს სუბსიდიარულად, როცა მონაწილე მხარეები თავისი ნების შესაბამისად არეგულირებენ ურთიერთობებს.

განსხვავებით კერძოსგან, საჯარო სამართალს ნაკლებად ახასიათებს დისპოზიციურობის ნიშნები, აქ ვხვდებით **იმპერატიულად სავალდებულო ნორმებს**. მათ კანონმდებელი ადგენს:

- სამართლებრივი უსაფრთხოების მიზნით, როდესაც სახელმწიფო განსაზღვრავს ცალკეული სამართლებრივი ინსტიტუტების ფორმას, პროცედურას;
- არაკეთილსინდისიერი მხარისგან დაცვის მიზნით;
- სოციალურად ნაკლებად უზრუნველყოფილი მხარის დაცვის მიზნით (შრომის და სამოქალაქო სამართალში);
- უმცირესობათა ინტერესების დაცვის მიზნით;
- საჯარო ინტერესების დაცვის მიზნით.

- **საჯარო და კერძო სამართლის გამიჯვნის თეორიები**

ინტერესების თეორია

სათავეს იღებს რომაელი იურისტის ულპიანესგან. ამ თეორიის მიხედვით, საჯარო და კერძო სამართალი განსხვავდება იმით, თუ რომელ ინტერესს ანიჭებს იგი უპირატესობას.

ინტერესების თეორია ნაკლებადაა დღეს გავრცელებული, რადგან საჯარო და კერძო სამართლის გამიჯვნა უფრო და უფრო რთული ხდება. არსებობს საჯარო ინტერესები კერძო სამართალში და პირიქით- საჯარო ინტერესები კერძო სამართალში.

სუბორდინაციის თეორია

სუბორდინაციის თეორიის თანახმად, სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეები **თანასწორნი არიან** მაშინ, როცა საჯაროსთვის დამახასიათებელია

ურთიერთობის იერარქიული ხასიათი. კერძო სამართალი ეფუძნება თანასწორობის პრინციპს, საჯარო აგებულია ვერტიკალურ, იერარქიულ ურთიერთობებზე. ვერც ეს თეორია იძლევა გამიჯვნის მკაფიო შესაძლებლობას. მთელი რიგი საჯარო-სამართლებრივი ურთიერთობები ეფუძნება თანასწორობის პრინციპს და პირიქით კერძო სამართლის დარგებში (საოჯახი, შრომის სამართალი) გვხვდება სუბორდინაციაზე დაფუძნებული ურთიერთობები

სუბიექტის თეორია

სუბიექტის თეორიის მიხედვით, საჯარო სამართლის ნორმის ადრესატია მხოლოდ სახელისუფლებო უფლებამოსილების მქონე სუბიექტი. კერძო სამართლის ნორმა უფლებებს და ვალდებულებებს ანიჭებს ყველას. მაგ. ნასყიდობის ხელშეკრულებას არეგულირებს სამოქალაქო კოდექსი. მისი დადება შეუძლია სახელმწიფოსაც და სხვა სუბიექტსაც ანუ ყველას-საქმე გვაქვს კერძო სამართლის ნორმასთან.

სუბიექტის თეორია ეფუძნება განსხვავებას, კერძო სამართლის იურიდიულ პირსა და საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს შორის. **კერძო სამართლის იურიდიულ პირებია:** შპს, სს... **საჯარო სამართლის იურიდიული პირებია:** სახელმწიფო, ადგილობრივი თვითმმართველობა, საჯარო დაწესებულებები, ეკლესია.

სუბიექტის თეორია სრულად ვერ ხსნის საჯარო და კერძო სამართალს შორის განსხვავებას. მიუხედავად ამისა, თანამედროვე პერიოდში იგი უფრო ფართოდაა გავრცელებული.

• სამართლებრივი სისტემის კლასიფიკაცია

თანამედროვე მსოფლიოში მოქმედი სამართლებრივი სისტემები იყოფა სამართლებრივი ოჯახების მიხედვით. გამოყოფენ კონტინენტური ევროპისა და ანგლოამერიკული სამართლის ოჯახს. **კონტინენტური ევროპის ოჯახი** ჩამოყალიბდა, რომაული, გერმანული და კანონიკური ტრადიციების საფუძველზე (Civil Law). ინგლისისა და ინგლისური გავლენის ქვეშ მყოფი ქვეყნების სამართლებრივი სისტემები აყალიბებენ **ანგლოამერიკული სამართლის ოჯახს** (Common Law).

კონტინენტური ევროპის სამართლის გავრცელებას ხელი შეუწყო კოლონიალურმა მმართველობამ აზიასა და აფრიკაში. ზოგიერთ ქვეყანაში ეს პროცესი ნებაყოფლობით წარიმართა გლობალიზაციის პროცესის პარალელურად.

კონტინენტური ევროპის სამართალში შეიძლება გამოიყოს “რომანული” (დიდია საფრანგეთის გავლენა) და “გერმანული სამართლის” ქვეყნები:

რომანულს მიეკუთვნება : საფრანგეთი, იტალია, ბელგია, ლუქსემბურგი, ესპანეთი; ლათინო ამერიკის ქვეყნები, კვებეკი და საფრანგეთის ყოფილი კოლონიები აფრიკაში.

გერმანულს მიეკუთვნება : ავსტრია, ლიხტენშტაინი, თურქეთი, საბერძნეთი, შვეიცარია,

საქართველო და ა.შ.

დამოუკიდებელ ოჯახს მიეკუთვნება სკანდინავიის ქვეყნები: შვედეთი, ფინეთი, დანია, ნორვეგია, ისლანდია.

ანგლოამერიკულ სამართლებრივ ოჯახში გამოყოფენ ინგლისურ ქვეყნებს და ამერიკულ სამართალს. გარდა ინგლისისა მიეკუთვნება უელსი, ჩრდ.ირლანდია, კანადა, ავსტრალია, ახალი ზელანდია. ასევე ბრიტანეთის ყოფილი კოლონიები (ინდოეთი, პაკისტანი, ბირმა). **ამერიკული სამართლის ჯგუფში** შედის თავად აშშ. ცალკე იყოფა ლუიზიანას შტატი, სადაც დომინირებს ფრანგული სამართლის ტრადიციები.

სამართლის განსაკუთრებულ ოჯახს აყალიბებს ისლამის, ინდუიზმისა და ბუდიზმის რელიგიური სამართალი, ამ ოჯახს განეკუთვნება ქრისტიანული რელიგიების საეკლესიო სამართალიც (საოჯახო და მემკვიდრეობითი, **ჩვეულებითი სამართალი**).

- **კონტინენტური ევროპის სამართლის ოჯახი**

მის ჩამოყალიბებაში დიდი წვლილი მიუძღვის ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს. მისი კანონმდებლობა (Corpus Iuris Civilis) მოიცავდა დიგესტებს ანუ პანდექტებს.

ბოლონიისა და ჰავაის უნივერსიტეტებში იურიდიულ განათლებას საფუძვლად რომის სამართალი დაედო. აქედან ის ევროპაში გავრცელდა, განსაკუთრებით გერმანიაში. აქ ის ადგილობრივ სამართალთან ერთად მოქმედებდა (**სუბსიდიური სამართალი**).

ევროპაში განხორციელებულმა დიდმა კოდიფიკაციებმა ხელი შეუწყო სამართლის სისტემების ფორმირების პროცესს და სისტემების ერთმანეთისგან გამოჯვანასაც.

განსაკუთრებით წარმატებული იყო დანიის, ნორვეგიისა და შვედეთის. პროცესზე განსაკუთრებული გავლენა მოახდინა საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსმა (Code Civil).

გერმანიაში სამართლის კოდიფიკაცია განხორციელდა 1871 წელს, თითქმის 100 წლით გვიან, ვიდრე საფრანგეთისა და ავსტრიის, თუმცა ამას დადებითი მხარეც ჰქონდა, რადგან გერმანელებმა გაითვალისწინეს საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილება.

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი უფრო სისტემატიზებული იყო და ზუსტად ჩამოყალიბდა იურიდიული ცნებების შინაარსი. აღიარებულია, რომ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი

იურისტებისთვის არის დაწერილი. განსხვავდება ნაპოლეონის სამოქალაქო კოდექსი, რომლის გაგება არაიურისტსაც შეუძლია. შედარებით მარტივი ენით გამოირჩევა შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსი, რომლის ავტორიც იყო ჰუმბერი.

- **ანგლოამერიკული სამართლის ოჯახი**

ანგლოამერიკულ სამართალს განეკუთვნება ინგლისის სამართალი, დიდი ბრიტანეთის დომინიონი ქვეყნები და აშშ-ს სამართალი. დიდ ბრიტანეთში მოქმედებს ფიქცია, რომლის თანახმადაც უზენაეს მართლმსაჯულებას ახორციელებს პარლამენტის ზედა პალატა, თუმცა საქმე ეხება სამოსამართლო პრაქტიკას. **სასამართლო პრეცედენტები** სამართლის უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს (კერძოდ, ლონდონის ცენტრალური სასამართლოების გადაწყვეტილებები). სამოქალაქო სამართალწარმოებაში რეალურად იზრდება ადგილობრივი სასამართლოების მნიშვნელობა და სულ უფრო ძლიერდება პოზიტიური კანონმდებლობის როლიც.

ბრიტანულისგან ოდნავ განსხვავდება ამერიკული სამართალი, **მათ შორის განსხვავება** ეფუძნება პოლიტიკურ-სოციალურ ფაქტორებს. ინგლისი უნიტარული სახელმწიფოა, ამერიკა ფედერაციული, რომელიც მოიცავს 50 მართლწესრიგს პლუს ფედერალური მართლწესრიგი. თითოეულ შტატს აქვს საკუთარი საკანონმდებლო კრება და საკუთარი სამსაფეხურიანი სასამართლო სისტემა. თუმცა, ასეთი დეცენტრალიზაციის მიუხედავად, ამერიკული სამართალი ერთიან სისტემას აყალიბებს. ამაში მას ნაციონალური ორგანიზაციები (ადვოკატთა ასოციაცია...) ეხმარება, რომელთა დახმარებითაც მთელი ქვეყნის იურისტებს შორის მყარდება მუდმივი კონტაქტები.

- **განსხვავება კონტინენტურ და ანგლოამერიკულ სამართლის სისტემებს შორის**
- **კონტინენტურ ევროპაში** პოზიტიური კანონმდებლობა არის სამართლის წყარო. **ანგლოამერიკულში**- კი სასამართლო პრეცედენტი (არსებითი განსხვავება).
- **კონტინენტურ ევროპის** სამართალში პრეიუდიციებს არ აქვთ მხოლოდ ძალა. **ანგლოამერიკულში**- კი მოსამართლე შეზღუდულია სამოსამართლო სამართლით. (საქ.კონსტიტუცია: „მოსამართლე თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია და ემორჩილება მხოლოდ კონსტიტუციასა და კანონს).

შეფარდებისას ამერიკელი იურისტი დაკავებულია არა იმდენად კანონის შინაარსის, არამედ ამ შინაარსის შესახებ არსებული პრეცედენტების გარკვევით. მისთვის კანონის შინაარსი არის ის, რასაც ამ კანონის შესახებ ამბობს უზენაესი სასამართლო.

- შედარებით უმნიშვნელოა კონტინენტურ ევროპასა და ანგლოამერიკულ ოჯახს შორის არსებული **მატერიალურ-სამართლებრივი განსხვავება**. ეს ეხება ადამიანის უფლებათა დაცვის გარანტებს. საკუთარი უფლებების სასამართლოში დაცვა კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში უფრო “იაფია”, ვიდრე ანგლოამერიკულში.

- კონტინენტური ევროპისა და ანგლოამერიკული სამართლის ოჯახებს შორის განსხვავება, ეფუძნება **იურიდიული აზროვნების წესსა და მეთოდებს**. საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარება მოითხოვს საკანონმდებლო ცვლილებებსაც. ანგლო-ამერიკული სამართლის ოჯახის ქვეყნებში საზოგადოების ცვლასთან ერთად მოსამართლეები სამართლის სინქრონიზაციასაც ახორციელებდნენ, როცა ევროპის ქვეყნებში სამართლის სისტემის ერთიანობის ერთადერთი საშუალება იყო კოდიფიკაცია.
- კონტინენტური ევროპის იურიდიულ აზროვნებას ახასიათებს **მეცნიერული სტილი**. ინგლისში კი ბატონობდა აზროვნების **სამოსამართლო სტილი**. კონტინენტურის იურიდიული აზროვნების წესი **დედუქციურია** - მიმართულია ზოგადიდან კონკრეტულისკენ. ანგლოსაქსური- კი პირიქით, **ინდუქციურია**- მიმართულია კონკრეტულიდან ზოგადისკენ (კონკრეტული შემთხვევიდან აყალიბებენ ზოგად პრინციპებს).

დღესდღეობით ეს განსხვავება ქრება. შეიცვალა მოსამართლეთა როლიც, კონტინენტურ ევროპაში სასამართლოს დამოუკიდებლობის კონსტიტუციური გარანტიების გავლენით ამდღეა მოსამართლეთა როლი, ინგლისსა და აშშ-ში პირიქით, შესუსტდა და მის ადგილს ნელნელა იურიდიული მეცნიერება და პოზიტიური სამართალი იკავებს.

• **სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება და სახეები**

მართლწესრიგი სამართლებრივი ურთიერთობის წესრიგია. ის ჯერარსული წესრიგია. მართლწესრიგის გარდა, ჯერარსულ წესრიგს მიეკუთვნება სოციალური და მორალური სისტემები. მართლწესრიგი არსული წესრიგაცაა, რადგან ის არა მარტო ნორმატიულად არეგულირებს, არამედ არსებობს კიდევ.

მართლწესრიგი არის ერთიანი და პლურალისტულიც. სახელმწიფოში შეიძლება არსებობდეს გასხვავებული პოლიტიკური და სახელმწიფო ცენტრები და მოქმედებდეს სხვადასხვა მართლწესრიგი. დეცენტრალიზაციის, დეკონცენტრაციის და ფედერაციის პირობებში მართლწესრიგს სულ უფრო რთული სტრუქტურა აქვს.

სამართლებრივი ურთიერთობის თეორიის განვითარებაში დიდი როლი შეასრულა ურთიერთობების სოციოლოგიამ (ადამიანებს შორის). მის თანახმად, ადამიანის არსება სხვა ადამიანებთან კავშირსა და ურთიერთობაში გამოიხატება.

სამართლებრივი ურთიერთობა–ორ ან მეტ სუბიექტს შორის სამართლის ნორმითაა მოწესრიგებული (ინდივიდებს ან ინდივიდსა და საგანს შორის):

- წარმოიშობა მხოლოდ სამართლის ნორმის საფუძველზე;
- მხოლოდ სამართლის სუბიექტებს შორის;
- არ მონაწილეობს 2-ზე ნაკლები სუბიექტი.

სამართლებრივი ურთიერთობის სახეებია:

- **ბიპოლარული-მონაწილეობს 2 სუბიექტი (ხელშეკრულება);**
- **მულტიპოლარული-მონაწილეობს 2-ზე მეტი სუბიექტი (მას აფუძნებს კანონი).**

სამართლებრივი ურთიერთობები განსხვავდება უფლება-მოვალეობების განსხვავებული სიმეტრიით:

- **ასიმეტრიული-** ერთი სუბიექტის ვალდებულება არ უკავშირდება მეორის უფლებას, მოითხოვოს ამ ვალდებულების შესრულება (საჯარო სამართალი);
- **სიმეტრიული-** ერთ-ერთ სუბიექტს გააჩნია უფლება, რომლის განხორციელების ვალდებულება აკისრიათ დანარჩენ სუბიექტებს (ცალმხრივად სავალდებულო გარიგებები);
- **დისიმეტრიული-** სუბიექტებს აქვთ უფლებებიც და მოვალეობებიც (ორმხრივად სავალდებულო გარიგებები-ნასყიდობის ხელშეკრულება).

დეტერმინაციის მიხედვით:

- **მთლიანად დეტერმინირებული-**თუ ნორმა ამომწურავად განსაზღვრავს ურთიერთობის შინაარსს (საჯარო სამართალი, ჰეტერონომიული);
- **ნაწილობრივ დეტერმინირებული-**თუ ნორმა ადგენს ურთიერთობის წარმოშობის საფუძველებს, მონაწილეებს კი ანიჭებს თავისუფალი მოქმედების შესაძლებლობას (კერძო სამართალი, მხარეთა ავტონომიური ნება).

მოქმედების ვადის მიხედვით:

- **ერთჯერადი;**
- **განგრძობადი.**